

Хмельницький національний університет
Гуманітарно-педагогічний факультет
Кафедра слов'янської філології

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Магістр

Галузь знань 03 Гуманітарні науки
Спеціальність 035 Філологія
Спеціалізація 035.033 Слов'янські мови і літератури (переклад включно),
перша – польська

на тему:

**МЕТЕОРОЛОГІЧНА ЛЕКСИКА У РОМАНІ «ХРЕСТОНОСЦІ»
ЮЗЕФА ІГНАЦІЯ КРАШЕВСЬКОГО**

Шифр КРФППмз 022090.01.01.00

студентки II курсу групи ФППмз-22-1 _____ Ані АРЗУМАНЯН
Підпис, дата

Керівник _____ Оксана РАНЮК
Підпис, дата

До захисту допускаю:

Завкафедри слов'янської філології _____ Неля ПОДЛЕВСЬКА
Підпис, дата

Хмельницький, 2023

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет	гуманітарно-педагогічний
Кафедра	слов'янської філології
Освітній рівень	магістр
Галузь знань	03 Гуманітарні науки
Спеціальність	035 Філологія
Спеціалізація	Слов'янські мови і літератури (переклад включно), перша – польська
Освітня програма	освітньо-професійна

„ЗАТВЕРДЖУЮ”

Завідувач кафедри слов'янської філології

_____ (Подлевська Н. В.)

4 жовтня 2022 року

ЗАВДАННЯ на кваліфікаційну роботу АРЗУМАНЯН АНІ

1. Тема роботи «МЕТЕОРОЛОГІЧНА ЛЕКСИКА У РОМАНІ «ХРЕСТОНОСЦІ» ЮЗЕФА ІГНАЦІЯ КРАШЕВСЬКОГО», затверджена на засіданні кафедри слов'янської філології 17 червня 2022 року, протокол № 14.

2. Термін подачі здобувачем вищої освіти завершеної роботи – грудень 2023 року.

3. Вихідні дані роботи:

Особливе місце у сприйнятті світу людиною займають кліматичні та погодні явища, зміна пір року, які впливають на її життя і поведінку в навколишньому світі. З цієї причини погодні явища займають важливе місце в осмисленні реальної дійсності людини. Свої знання про атмосферні явища людина закріплює в словах зі значенням «погода» чи метеонімах – особливих лексичних одиницях, метою яких є позначення метеорологічної лексики. Ці одиниці входять в лексичне значення метеорологічний компонент чи виражають його експліцитно – словами вітер, дощ, сніг тощо. Семантичне поле «погода» є важливим об'єктом опису в тематичних словниках. Юзеф Ігнацій Крашевський є видатним польським письменником; написав і опублікував багато творів в різних літературних жанрах і, головне, фігурував в різних літературних періодах історії польської літератури й культури XIX-го століття, також Ю. І. Крашевський є основоположником польської прози. Метеорологічна лексика роману «Хрестоносці» є цікавою та малодослідженою темою, що потребує детального аналізу. Це і визначає актуальність нашого дослідження.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік підлеглих розробці питань):

- проаналізувати праці науковців, присвячені вивченню поняття «метеонім», сформулювати теоретико-методологічні засади дослідження;
- висвітлити проблеми типологізації метеорологічної лексики;
- описати життєвий та творчий шлях Ю. І. Крашевського;
- проаналізувати метеорологічну лексику роману «Хрестоносці» Ю. І. Крашевського, зокрема слова-метеоніми хмара, дощ, буря, вітер тощо;
- охарактеризувати індивідуально-авторське бачення письменника, щодо використання слів-метеонімів у романі «Хрестоносці» Ю. І. Крашевського.

5. Графічного матеріалу немає.

6. Консультанти по роботі із вказівкою розділів, які їх стосуються.

Розділ	Консультант	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання отримав
	НЕМАЄ		

7. Дата видачі завдання – 4 жовтня 2022 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН			
<i>№ з/ч</i>	<i>Найменування етапів кваліфікаційної роботи</i>	<i>Термін виконання етапів роботи</i>	<i>Примітка</i>
1.	Обрання теми вкваліфікаційної роботи	Вересень 2022 року	
2.	Опрацювання наукової літератури з теми дослідження	Вересень 2022 року	
3.	Збирання матеріалу, його первинна наукова інтерпретація	Вересень–листопад 2022 року	
4.	Написання першого розділу кваліфікаційної роботи	Грудень 2022–березень 2023 року	
5.	Апробування результатів дослідження шляхом здійснення публікації в збірнику наукових праць та участі в конференціях	Березень–листопад 2023 року	
6.	Написання другого розділу кваліфікаційної роботи	Травень–червень 2023 року	
7.	Написання третього розділу кваліфікаційної роботи	Вересень–жовтень 2023 року	
9.	Написання «чорнового варіанту» кваліфікаційної роботи	Листопад 2023 року	
10.	Попередній захист кваліфікаційної роботи	Листопад 2023 року	
11.	Остаточне завершення кваліфікаційної роботи	Грудень 2023 року	
12.	Подача кваліфікаційної роботи на кафедру	Грудень 2023 року	

Магістрант _____

Ані АРЗУМАНЯН

Керівник роботи _____

Оксана РАНЮК

Анотація

Тема роботи: «**МЕТЕОРОЛОГІЧНА ЛЕКСИКА У РОМАНІ «ХРЕСТОНОСЦІ» ЮЗЕФА ІГНАЦІЯ КРАШЕВСЬКОГО»**

Автор – Ані АРЗУМАНЯН

Науковий керівник – Оксана РАНЮК

Обсяг кваліфікаційної роботи – 67 сторінок.

Робота містить 145 джерел посилань (зокрема 82 – польською, англійською, німецькою мовами).

Ключові слова: метеонім, погода, метеорологічна лексика, історичний роман, проза.

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню метеорологічної лексики у романі «Хрестоносці» Ю. І. Крашевського.

Особливе місце у сприйнятті світу людиною займають кліматичні та погодні явища, зміна пір року, які впливають на її життя і поведінку в навколишньому світі. З цієї причини погодні явища займають важливе місце в осмисленні реальної дійсності людини. Свої знання про атмосферні явища людина закріплює в словах зі значенням «погода» чи метеонімах – особливих лексичних одиницях, метою яких є позначення метеорологічної лексики. Ці одиниці входять в лексичне значення метеорологічний компонент чи виражають його експліцитно – словами вітер, дощ, сніг тощо. Семантичне поле «погода» є важливим об'єктом опису в тематичних словниках. Юзеф Ігнацій Крашевський є видатним польським письменником; написав і опублікував багато творів в різних літературних жанрах і, головне, фігурував в різних літературних періодах історії польської літератури й культури XIX-го століття, також Ю. І. Крашевський є основоположником польської прози. Метеорологічна лексика роману «Хрестоносці» є цікавою та малодослідженою темою, що потребує детального аналізу. Це і визначає **актуальність** нашого дослідження.

Меті підпорядковується вирішення **завдань**: проаналізувати праці науковців, присвячені вивченню поняття «метеонім», сформулювати теоретико-методологічні засади дослідження; висвітлити проблеми типологізації метеорологічної лексики; описати життєвий та творчий шлях Ю. І. Крашевського; проаналізувати метеорологічну лексику роману «Хрестоносці» Ю. І. Крашевського, зокрема слова-метеоніми хмара, дощ, буря, вітер тощо; охарактеризувати індивідуально-авторське бачення письменника, щодо використання слів-метеонімів у романі «Хрестоносці» Ю. І. Крашевського.

Об'єкт дослідження – роман «Хрестоносці» Ю. І. Крашевського, в яких присутні слова, що позначають метеорологічні явища. **Предмет** – слова-метеоніми, особливості їхньої семантики, лексико-семантичне поєднання з іншими словами, знаходження додаткових конотацій у цих словах.

Авторові роботи вдалося проаналізувати праці науковців, присвячені вивченню поняття метеорологічна лексика, сформулювати теоретико-методологічні засади дослідження. Визначено, що дослідженням метеорологічної лексики активно займаються науковці у різних країнах протягом останніх десятиліть. Висвітлено проблему типологізації метеорологічної лексики. Описано та охарактеризовано життєвий та творчий шлях Ю. І. Крашевського. Підкреслено, що Юзеф Ігнацій Крашевський був людиною багатогранною, адже був письменником, поетом, журналістом, видавцем, політичним діячем та колекціонером. Окрім цього, проаналізовано роман «Хрестоносці» відповідно до того, яке місце в романі займають історичні та вигадані події. Проаналізовано метеорологічну лексику за кількома семантичними полями: вітер, хмари, дощ, буря, лексика погоди, зимова лексика та назви пір доби. Визначено, що метеоніми в романі надають більшої образності, дають змогу ще більше підкреслити певні події, надати певного емоційного забарвлення.

Науковий апарат і висновки в кваліфікаційній роботі чіткі та повністю відбивають зміст роботи. Досить суттєва апробація дослідження, зазначена у вступі роботи, свідчить про достовірність результатів дослідження.

Перспективу дослідження вбачаємо в подальшому дослідженні метеорологічної лексики в творчості інших польських письменників.

Автор

підпис автора і дата подання роботи до захисту

ЗМІСТ

ВСТУП	6
1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ МЕТЕОРОЛОГІЧНОЇ ЛЕКСИКИ	10
<i>1.1. Погода як важливе природне явище</i>	10
<i>1.2. Історія та особливості дослідження метеорологічної лексики</i>	16
<i>1.3. Тема природи та погодних явищ в польській літературі</i>	21
Висновки до першого розділу	26
2. ЮЗЕФ ІГНАЦІЙ КРАШЕВСЬКИЙ – ВИДАТНИЙ ПОЛЬСЬКИЙ ПИСЬМЕННИК	28
<i>2.1. Життєвий шлях Юзефа Ігнація Крашевського</i>	28
<i>2.2. Юзеф Ігнацій Крашевський як основоположник польської прози</i>	31
Висновки до другого розділу	36
3. АНАЛІЗ МЕТЕОРОЛОГІЧНОЇ ЛЕКСИКИ У РОМАНІ «ХРЕСТОНОСЦІ» Ю. І. КРАШЕВСЬКОГО	38
<i>3.1. Література та історія в романі «Хрестоносці» Ю. І. Крашевського</i>	38
<i>3.2. Метеоніми у романі «Хрестоносці» Ю. І. Крашевського</i>	48
<i>3.2.1. Метеонім «вітер»</i>	49
<i>3.2.2. Метеонім «хмара»</i>	50
<i>3.2.3. Метеонім «дощ»</i>	50
<i>3.2.4. Метеоніми, що характеризують погоду</i>	51
<i>3.2.5. Метеоніми, пов'язані з зимою</i>	52
<i>3.2.5. Назви пір доби</i>	53
Висновки до третього розділу	54
ВИСНОВКИ	56
ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ	59

ВСТУП

Особливе місце у сприйнятті світу людиною займають кліматичні та погодні явища, зміна пір року, які впливають на її життя і поведінку в навколишньому світі. З цієї причини погодні явища в певні сезони займають важливе місце в осмисленні реальної дійсності людини. Свої знання про атмосферні явища людина закріплює в словах зі значенням «погода» чи метеонімах – особливих лексичних одиницях, метою яких є позначення метеорологічної лексики. Ці одиниці входять в лексичне значення метеорологічний компонент чи виражають його експліцитно – словами вітер, дощ, сніг тощо. Семантичне поле «погода» є важливим об'єктом опису в тематичних словниках.

Дослідження, пов'язані з різноманітними аспектами вивчення метеорологічної лексики, досить актуальні. Причиною нашого звернення до розгляду тематичної групи зі значенням «погода», «пори року» є те, що це одна з численних груп в лексичній системі польської мови, оскільки відображає явища, з якими людина стикається щоденно. Метеорологічна термінологія як система не ставала об'єктом спеціального лінгвістичного дослідження – синхронного або діахронного, хоча загальноживана і діалектна метеорологічна лексика в слов'янських та неслов'янських мовах вивчена досить детально, зокрема, української (Т. Громко, Й. Дзендзелівський, Л. Іщенко, А. Малюга, О. Могила, М. Никончук), білоруської (Г. Арашонкова, Н. Сердюкова), польської (В. Купішевський, В. Янушевська), словацької (А. Габовштяк), болгарської (В. Косесска), сербської та хорватської (В. Михайлович), англійської (О. Каверина, Р. Муні, Н. Ситяніна), німецької (О. Шишкіна, М. Шнайдер), китайської (Л. Шаньшань) тощо.

Юзеф Ігнацій Крашевський є видатним польським письменником; написав і опублікував багато творів в різних літературних жанрах і, головне, фігурував начебто в різних літературних періодах історії польської літератури й культури ХІХ-го століття. Цілком переконливим твердження

багатьох польських прозаїків загалом другої половини ХІХ-го століття і початку ХХ-го століття (Г. Сенкевича, Б. Пруса, М. Конопніцької, особливо – Е. Ожешко, яка підкреслила: «Від нього беремо свій початок»). Отже, немає сумніву в тому, що саме Ю. І. Крашевський є основоположником польської прози, бо в польській літературі попереднього періоду були поети (А. Міцкевич, Ц. К. Норвід, Ю. Словацький,); сатирики (І. Красицький), а от прозаїків не було. Дослідження метеорологічної лексики загалом та у романі Ю. І. Крашевського «Хрестоносці» є досить **актуальним** та відповідно потребує детального аналізу.

Мета роботи полягає в комплексному аналізі метеорологічної лексики в романі «Хрестоносці» Ю. І. Крашевського.

Досягнення поставленої мети передбачає:

- 1) проаналізувати праці науковців, присвячені вивченню поняття «метеонім», сформулювати теоретико-методологічні засади дослідження;
- 2) висвітлити проблеми типологізації метеорологічної лексики;
- 3) описати життєвий та творчий шлях Ю. І. Крашевського;
- 4) проаналізувати метеорологічну лексику роману «Хрестоносці» Ю. І. Крашевського, зокрема слова-метеоніми хмара, дощ, буря, вітер тощо;
- 5) охарактеризувати індивідуально-авторське бачення письменника, щодо використання слів-метеонімів у романі «Хрестоносці» Ю. І. Крашевського.

Об'єкт дослідження – роман «Хрестоносці» Ю. І. Крашевського, в яких присутні слова, що позначають метеорологічні явища.

Предмет – слова-метеоніми, особливості їхньої семантики, лексико-семантичне поєднання з іншими словами, знаходження додаткових конотацій у цих словах.

Методи дослідження. Для аналізу фактичного матеріалу в роботі застосовано комплексний підхід, що виявляється у використанні таких методів: проведено синтез даних, використаний метод критичного аналізу літературних джерел, контекстуально-інтерпретаційний аналіз (для

виявлення і тлумачення мете реологічної лексики). Для досягнення поставленої мети застосовано й інші методи: описовий, зіставний.

Матеріалом дослідження є роман «Хрестоносці» Ю. І. Крашевського.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що розглянуто й узагальнено розвиток змісту поняття «метеонім» у дослідженнях представників різних наукових напрямів; охарактеризовано метеорологічну лексику роману «Хрестоносці» Ю. І. Крашевського; здійснено комплексний аналіз та систематизацію метеорологічної лексики, зафіксованої у романі «Хрестоносці» Ю. І. Крашевського.

Теоретичне значення роботи полягає в поглибленому аналізі та описі метеорологічної лексики роману Ю. І. Крашевського. Матеріали кваліфікаційної роботи можуть слугувати для подальших студій у галузі етнолінгвістики, лінгвостилістики, літературознавства тощо.

Практичне значення полягає в застосуванні результатів дослідження в теоретичних та практичних дисциплінах «Сучасна польська мова», «Практичний курс польської мови», «Методика навчання польської мови», «Країнознавство Польщі», «Вступ до літературознавства». Можна використовувати в розробленні спецкурсів та проведенні семінарів із когнітивної лінгвістики, лінгвістичного аналізу художнього тексту, лінгвокультурології й країнознавства, для написання курсових, дипломних та магістерських робіт тощо.

Апробація. Окремі положення кваліфікаційної роботи заслуховувалися на:

- Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми лінгвістики та лінгводидактики» (11–12 травня 2023 р., Умань);

- II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Проблеми філології: історія та сучасність», (21 лютого 2023 р., Хмельницький);

- Загальноуніверситетській звітно-науковій конференції (24 травня 2023 р., Хмельницький).

та викладено у статті:

- «Фразеологічні одиниці тематичної групи «погода» в сучасній польській мові: структурно-семантичний аспект», **надрукованій у збірнику наукових праць «Славістичні студії: лінгвістика, літературознавство, дидактика: збірник наукових праць»** (Хмельницький, 2023).

Структура. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та переліку джерел посилання (145 позицій). Загальний обсяг роботи – 70 сторінок, із них основного тексту – 67 сторінок.

1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ МЕТЕОРОЛОГІЧНОЇ ЛЕКСИКИ

1.1. Погода як важливе природне явище

Погода є невід'ємною частиною життя кожної людини, впливає на наше самопочуття, ефективність роботи та планування майбутнього. Погода – це фізичний стан атмосферних умов, які зараз відбуваються над певною територією [138].

Ще в давнину помічали тісний зв'язок між атмосферними явищами і самопочуттям людини. Гіппократ у своїй праці «Про повітря, воду та довкілля» підкреслював вплив зовнішніх умов на здоров'я людини [99]. Минуло багато часу, перш ніж впливом клімату на життя людини, крім лікарів, зацікавилися інші вчені: біологи, фізики та географи.

Метеорологічні елементи не тільки впливають на здоров'я та самопочуття людини, але й часто мають на увазі розпорядок дня та плани на найближче майбутнє. Тому прогноз погоди важливий. Зараз використовуються чисельні прогнози погоди, які передбачають використання алгоритмів, заснованих на диференціальних рівняннях, що поєднують явища, що відбуваються в атмосфері, гідросфері та літосфері. На основі зв'язків між цими сферами створюються поля температури, вітру та тиску [141].

Оцінкою умов життя та впливу метеорологічних елементів на самопочуття людини займається біометеорологія, визначена як наука, яка є частиною екології та займається вивченням впливу погоди на живі організми, особливо на організм людини, а також підготовка прогнозів щодо добробуту людей залежно від прогнозованої погоди [104].

Погода відіграє важливу роль у всіх сферах життєдіяльності людини, і ця взаємодія простежується в мові, зокрема в її лексиці і фразеології. Стійкі сполучення слів мають у своєму складі багато лексем-метеонімів, що мають символічне значення. В різних мовах можна знайти велику кількість лексичних одиниць з компонентом-метеонімом, що описують погоду та різні

сфери людського життя і діяльності. Такі лексеми зазвичай передають уявлення про людину, а не описують погодні явища.

Термін погода належить до виразів загального таксономічного рівня і може означати будь-які погодні умови (*Sprawdź pogodę na jutro. Zawsze jest jakaś pogoda.*), або хороші умови, але без конкретного звернення до детального стану погоди, наприклад, температуру (*Jest pogoda i możemy pójść na sanki. Jest pogoda i możemy pójść / iść na basen.*). Про те, що погода зазвичай асоціюється у людини з чимсь добрим приємним, свідчать похідні деривати, наприклад, *pogodny (uśmiech, człowiek)*, *pogodnie (nastawiony do świata)*.

Як термін загального рівня, погода не існує в базових складах лексики, успадкованих від протоіндоєвропейських однотипних попередників. Т. Гамкрелідзе та В. Іванов [9] у своїй характеристиці мовного образу світу в індоєвропейських мовах взагалі не помічають і не обговорюють це загальне поняття, зосереджуючись на реконструкціях слів, що відносяться до окремих проявів погода, наприклад *wiatr, burza, deszcz, śnieg, lód, chłód, ciepło* [9, с. 677–683].

Більше інформації можна знайти в словнику індоєвропейських синонімів К. Д. Бака [68, с. 70–71], у якому – у статті погода – є понад тридцять слів, які можуть виражати значення «погоди» у відповідних контекстах. К. Д. Бак стверджує, що більшість із них називаються «часом» у своєму початковому значенні та включають, серед іншого, новогрецьке *καιρός (kairós)*, але передусім лат *tempestās – tempus*, і далі роман.: франц *temps*, італ. *tempo*, ісп. *tiempo*, рум. *timp i vreme*; слов'янська: чеськ. *počasí*, пол. *pogoda*. У романо-германських мовах, таких як англійська *weather*, давньоскандинавська *veðr* К. Д. Бак вказує як основу на корінь, що виражає значення «*wiać*» і «*wiatr*» (як санскритське *vā-* і *vāta-* або, наприклад, латинське *ventus*). Інші згадані концептуалізації поєднують і – лат. *caelum* або і – літ. *oras*. Таким чином, ми бачимо, що назви, які називають погоду, є вторинними, але, можливо, важливіше те, що їхня етимологія показує, що

індоєвропейці пов'язували її з миттєвим, мінливим станом (час) і з рухом, що викликає зміни (вітер). Ми активізуємо ці значення у повсякденному спілкуванні, використовуючи загальні метафори, такі як *pogoda «czas» dla bogatych, złota pora «lato»* тощо. У традиційних сільськогосподарських суспільствах ця зміна стала основою для організації праці та життя.

Виходячи із суто словникових питань, варто підкреслити, що в текстах польських авторів термін загальних погода визначається, як «*ogół warunków atmosferycznych*» та є загальноприйнятим і незмінним: *Dzień mieszanej pogody* [73, с. 174]. Назва погода також зазвичай використовується для позначення хороших погодних умов: *dzień zimny bardzo, z rana deżdz trochę przepadł, potem pogoda* [73, с. 319] (ця функція також включає конструкції з прикметниками, напр. *dzień zimny, suchy, pogodny* [73, с. 316]), а назви негода стосуються негоди: *potem śnieg i znowu zaś taż niepogoda* [73, с. 272].

У сучасному мовознавстві концепт є предметом вивчення різних дисциплін: когнітології, етнолінгвістики, перекладознавства філософії, психолінгвістики тощо. Концепти – це одиниці культури в ментальному світі людини, що містять інформацію стосовно актуального чи можливого стану речей у світі (все те, що людина думає, знає, припускає про об'єкти дійсності). Будучи елементами концептуальної картини світу, концепти поєднують усю парадигму світів (від сприйняття життєвого світу і повсякденності, до наукової інтерпретації, відображеної в поняттях). Саме тому концепт – смислове утворення, що містить у собі суб'єктивні смисли і загальноприйняті конвенціональні значення (потенційний зміст пізнавального об'єкта чи явища) [3, с. 4].

Лінгвокультурологія визначає концепт як концентрацію культури у свідомості людини, етнічно та культурно обумовлене, складне, структурно-смислове, ментальне утворення, основою якого є поняття. В. Карасик окреслює концепт як складне, багатовимірне, багат шарове, ментальне утворення, що відображається в колективній свідомості, закріплене за

певною сферою дійсності і виражене в тих чи інших мовних формах [21, с. 186].

Концепт «погода» є універсальним концептом, адже він презентований в усіх культурах і мовах світу. В межах будь-якої етномовної спільноти можна виокремити декілька картин світу (елітарну, масову, традиційну, професійні). Картина світу, відповідно до різних підсистем мови, може бути загальнонаціональна, літературна, народна, просторічна, діалектна, жаргонна і т. д. Народна мовна картина світу є втіленням народної культури, реалізуючись через «наївні», міфологічні уявлення про світ. Понятійно концепт «погода» представлений такими значеннями: 1) стан атмосфери (хмарність, вологість, опади, температура повітря і т. ін.) у даному місці, в даний час // діал. негода, сльота. 2) західноукраїнське: домовленість, погодження [53, с. 715].

Основні концепти, які презентовані в мові, є етно- та культурно маркованими. Тому впевнено можна стверджувати, що ціннісно-культурні смисли, закладені в мовний знак, відображають специфіку етнічного сприйняття навколишнього світу, своєрідність етномовної картини світу. Лексикосемантична система народної лексики характеризується поділом номінацій на дві глобальні тематичні групи: Людина та Навколишнє Середовище. Відповідно сприйняття навколишнього середовища реалізується через уявлення про живу і неживу природу та її явища. Народна свідомість здійснює вербалізацію простору та часу, стихії, природних явищ, пір року, неба та землі тощо. В наш час у мовознавстві простежується зростання уваги науковців до лексики, що пов'язана з явищами природи, як надійного джерела моделювання мовної картини (або є її фрагментів) світу. Зважаючи на це метеорологічна лексика має значний евристичний потенціал, оскільки назви природних явищ (опадів та їхніх наслідків, хмар, переміщення повітряних мас, світлових та акустичних атмосферних явищ тощо), є давніми за походженням та відносно стійкими впродовж століть, саме тому є релевантними для пізнання особливостей народного мислення, а також

характеризуються достатньою репрезентативністю в лексикографічних джерелах.

Метеорологічна лексика, яка окреслює погодні явища, може бути класифікована таким чином:

1. Метеорологічна лексика, що характеризує загальний стан погоди. Зокрема, до цієї групи належать слова, що описують хорошу, сонячну погоду: *śłoneczny, słonecznie, jasny* тощо; погану, похмуру погоду: *śnieżny, wietrzny, mglisty, ponuro, szaro* і т. д.; хмарність: *pochmurny, zachmurzenie*.

2. Метеорологічна лексика, яка характеризує температурні й атмосферні явища. Температура є величиною, що окреслює тепловий стан повітря. Градус – це одиниця вимірювання температури (повітря, води, людського тіла і т. д.). До слів, що позначають високу температуру повітря, спекотну погоду, належать такі одиниці, як *upalny, gorący, ciepły, upalnie, upał, gorąco, ciepło*. Прохолодна погода позначається такими лексемами, як *chłodno, chłód, świeżość, chłodne powietrze*. До групи слів, що описують низьку температуру повітря, холодну погоду, можна віднести *zima, zimno, mróz, mroźno*.

3. Метеорологічна лексика, що позначає рух повітря. В польській мові представлено багато слів, які характеризують рух повітря, а також похідних від них одиниць, що позначають погоду з таким рухом повітря: *wichura, wichur, burza, burzliwy, wiatr, wietrzny, zamieć, tajfun, huragan, bezwietrzny, spokojny, przenosić się z miejsca na miejsce; wiruje śnieg (o zamieciach)* тощо. Серед лексем, що характеризують рух повітря, можна виділити такі, що позначають сильний вітер. Одні з них називають подібне погодне явище, що супроводжується дощем або снігом, наприклад: *wichura (silny zimowy wiatr unoszący masę suchego śniegu); śnieżyca, zamieć (zwykle na stepie, na otwartych przestrzeniach), zła pogoda, silny wiatr ze śniegiem*, а інші позначають сильний вітер без дощу і снігу: *tajfun (huragan o ogromnej niszczyielskiej sile obserwowany w Azji Południowo-Wschodniej i zachodniej części Pacyfiku)*,

huragan (wiatr o niezwykle niszczyielskiej sile), sztorm (silny wiatr, burza (zwykle nad morzem).

4. Метеорологічна лексика, що описує атмосферну вологу і опади. В польській мові такими лексемами, що позначають ступінь вологості повітря, є *sucho, suchość, wilgoć* та ін. В цю групу також можна віднести слова, що є найменуваннями хмар і туману як особливих погодних явищ. Наприклад, в українській мові зафіксовано такі лексеми: *mgła, szron, mglisty, chmura, pochmurnie* тощо.

Опади – це «атмосферна волога, що випадає з хмар на земну поверхню у вигляді дощу, снігу, роси і т. ін.». Слова, що характеризують опади, в українській мові складають дуже велику в кількісному відношенні і різноманітну за своєю семантикою групу: *deszcz, deszczyk, ulewa, ulewny, śnieg (przykryty, zasypany śniegiem), płatki, opady śniegu, zamieć, rosa, szron, grad* тощо. В польській мові більший обсяг має поле сніг. Тут спостерігається особливо багато слів на позначення різновидів заметілі (*puch, gips, szreń, lodoszreń, firn, lód, wieja, zawieja, huga, zamieć*). При позначенні природних явищ підкреслюються ознаки, які впливають на біологічне існування людини. Використання зменшувально-пестливих суфіксів виражає ціннісне ставлення людини до погодних явищ. Можливо, в цьому виражається страх людини перед силами природи.

Таким чином, погода відіграє важливу роль у всіх сферах життєдіяльності людини, і ця взаємодія простежується в мові, зокрема в її лексиці і фразеології. Стійкі сполучення слів мають у своєму складі багато лексем-метеонімів, що мають символічне значення. В різних мовах можна знайти велику кількість лексичних одиниць з компонентом-метеонімом, що описують погоду та різні сфери людського життя і діяльності. Такі лексеми зазвичай передають уявлення про людину, а не описують погодні явища. Концепт «погода» є універсальним концептом, адже він презентований в усіх культурах і мовах світу. Мовна картина світу формує ставлення людини до світу (природи, тварин, самої себе як елемента світу). Вона окреслює норми

поведінки людини в світі, її взаємини зі світом. Етнокультурні фактори є передумовами визначення картини світу.

1.2. Історія та особливості дослідження метеорологічної лексики

Зацікавлення науковців щодо дослідженням погоди та клімату виникло через накопичення знань про їхні явища. Початок вивчення погодних умов сягає давніх часів. Праці Аристотеля, Геродота, Гіпократата описують взаємозв'язок атмосфери й океану, характеризують рух повітря, кругообіг води [61, с. 4–5]. Серед сучасних мовознавців, що займалися дослідженням метеолексики, метеотекстів варто виокремити Г. Висоцьку та Н. Коробську, Г. Козловську, О. Коломієць що здійснюють аналіз матеріалу різних мов, зокрема української, англійської, німецької та польської мов відповідно до лексичного та граматичного аспектів. Діалектологічні студії пов'язані з лексемами на позначення погоди, що функціонують у різних говірках української мови (Т. Громко, Й. Дзендзелівський, М. Никончук, О. Могила, Л. Іщенко).

Мовознавці, на матеріалі різних мов, здійснюють аналіз метеорологічної лексики, зокрема: української (А. Малюга, В. Нагіна), білоруської (Г. Арашонкова, Н. Сердюкова), польської (В. Купішевський, Б. Ричкова), словацької (А. Габовштяк), болгарської (В. Косесска), сербської та хорватської (В. Михайлович), англійської (Р. Муні), німецької (М. Шнайдер), тощо. Відповідно до окресленої проблематики метеоназви опрацьовують у декількох важливих напрямках – термінологічному, етимологічному, дериваційному, структурному, зіставному, лінгвокультурному тощо.

Далі більш детально проаналізуємо праці, пов'язані з описом назв на позначення погодних явищ.

О. Каверіна зазначає, що загальноживана лексика англійської мови, виражена іменниками на позначення погоди є рухливою, здатна проникати в різні мікрополя [20]. Крім того, часто спостерігається явище доєднання нових

одиниць з іншого поля до складу аналізованого, що вказує на взаємоперетин полів.

Досить активно здійснюють дослідження метеонімацій у зіставному аспекті Г. Висоцька, Н. Коробська, Л. Данилов, М. Домбровська, А. Малюга та ін. Зазвичай мовознавці аналізують семантику й граматичні параметри складників метеодискурсу.

На основі сучасної англійської та української мов досліджено такі мікрополя, як «Сонце», «Опади», «Вітер», «Спека-холод», що належать до лексико-семантичного поля «Синоптичні явища». Найбільше виявлено назв опадів в обох мовах, зокрема назви дощу, що становить третину лексем [7, с. 52]. Філологині окреслюють спільне та відмінне в семантичній структурі лексем кожного мікрополя, підкреслюють, що в українській мові поширеними є назви на позначення роси, граду, інею, на відміну від англійської мови. Аналіз морфологічних ознак англійської та української мов дали можливість мовознавцям визначити продуктивність прикметників для конкретизації іменника з метеорологічною семантикою в українській мові, адже в англійській мові більш ширше побутують дієслова, поєднання двох іменників для позначення складних і складених назв. На думку авторів, одержані результати дають змогу з'ясувати відмінне у концептосфері двох народів як частини Європи [7, с. 54].

Дослідження концепту «погода» в мовних картинах світу є важливою частиною когнітивної лінгвістики, культурології та соціолінгвістики. Є значна кількість праць українських та зарубіжних науковців, які займались дослідженням цієї теми. Т. Ковальчук аналізує концептуалізацію погоди в українській фразеології та метафоричних висловах, що відображають культурні уявлення про природні явища. У працях О. Котик розглядаються фразеологічні одиниці та лексика, пов'язані з погодою, а також їх культурний та соціальний контекст. І. Бабій досліджує лексикографічні аспекти, включаючи терміни, пов'язані з погодою, і їх значення в мовній картині світу українців.

Серед зарубіжних вчених варто виокремити праці Б. М. Вулфа, що досліджує концептуальні метафори в різних мовах, включаючи метафори, пов'язані з погодою, в культурному контексті.

Часто порівнюють інші мови, зокрема, англійську, французьку або китайську мови та ін. Н. Бондарчук досліджує номінативну сферу «Погода». Вона визначає ядрову та периферійну зони й підкреслює, що перша містить конституенти, які окреслюють найважливіші у функційному аспекті поняття, а друга – пов'язані з погодою опосередковано. До периферійних лексем філологиня зараховує мікрополя «Погода як явище», «Погода у сприйнятті людиною», «Руйнівний вплив / дія погоди» [2, с. 23].

Також метеолексику у китайській мові досліджував Яньчунь. Він описав такі групи метеонімацій: загальний стан погоди; температурні й атмосферні явища; рух повітря; атмосферна волога й опади. Як суто китайські номени визначено ті, що характеризують шум вітру, дощу та грому.

Відповідно до лінгвокультурологічного аспекту також охарактеризовано концепти – елементи макроконцепту «Погода». М. Домбровська описує семантичну структуру концепту «дощ» в діахронії і синхронії, окреслює його особливості в мовній свідомості носіїв французької мови.

Зіставний аспект вивчення назв явищ природи, дає змогу залучати лексеми кількох мов. Ю. Потіпак охарактеризувала семантичну специфіку паремій на позначення метеорологічних явищ в новогрецькій, українській та румейській мовах [45].

О. Коломієць зосереджує увагу на семантико-синтаксичних та образно-стилістичних параметрах синоптичних текстів [27], аналізуючи які звертає увагу на взаємодію словникового й контекстуального лексичних значень, інтерпретує складники їхнього семантичного наповнення [26, с. 124]. Відповідно до когнітивної й генералізуючої метафори, метонімії вона виділяє кілька моделей в залежності від специфіки перенесення значення в

англійській, німецькій, польській та українській мовах. А. Малюга [39] прагнувши виявити універсальні та специфічні характеристики указаних найменувань, виявила генетичний склад, особливості походження на матеріалі англійської, іспанської, німецької, української мов.

Також часто у діалектологічних розвідках звертають увагу на лексеми на позначення погоди, що побутують у різних говірках української мови (Й. Дзєндзелівський, М. Никончук, М. Онишкевич, М. Павлюк). Науковці зважають на з'ясування семантики, творення, етимології, географії поширення окремих слів чи складу лексико-семантичних груп.

О. Могила [42] виділила лексичні групи метеоназв, здійснивши семантичну, ареальну та генетичну характеристику, а також виявила зв'язки з лексикою інших слов'янських і неслов'янських мов. Вона використала значний пласт матеріалу, зібраний майже в 580 населених пунктах України.

Л. Іщенко зосереджує увагу на лексемі «дощ», акцентуючи на таких диференційних ознаках: ступінь інтенсивності й тривалості атмосферних опадів, пора їхнього випадання, наявність супровідних метеоявищ, температурні параметри опадів [19]. Обраний аспект дав підстави авторові зробити висновок щодо домінування аналітичних назв аналізованої говірки. А. Чемерчева поділила метеолексику відповідно до груп (дощ, град, блискавка, грім, вітер, сніг, веселка, лід, мряка), висвітлила питання семантичних опозицій (сухий – мокрий, тепло – холод, динамічність – статичність, ясно – хмарно) в етнолінгвістичному аспекті, В. Дворянкін та Ю. Онищенко аналізують назви атмосферних опадів на матеріалі однієї зі східностепових говірок Запорізької області [12], Т. Громко спостерігає за номінацією грому на Кіровоградщині [11], а І. Гороф'янюк простежує лексичну мотивацію та структуру метеолексики подільського говору [10]. Такі студії, сконцентровані на вузьких проблемах, деталізують, уточнюють та розширюють відомості про погодні уявлення носіїв різних говірок, що складаються в єдину «метеорологічну картину світу» українців.

У польському мовознавстві дослідженням метеорологічної лексики загалом та особливостей її функціонування займався В. Купішевський. На думку дослідника, розміщення подій роману в конкретних метеорологічних умовах часто збагачує дію [89], наближаючи її до читача. Ось чому такі праці В. Купішевського є такими важливими для обговорення метеорологічної лексики:

1. *Mickiewiczowskie chmury i obłoki.*
2. *Polskie słownictwo z zakresu astronomii i miar czasu.*
3. *Słownictwo meteorologiczne i astronomiczne w utworach Marii Rodziewiczówny.*
4. *Słownictwo meteorologiczne w gwarach i historii języka polskiego.*
5. *Słownictwo meteorologiczne w XVII-wiecznym zabytku.*
6. *Ze słownictwa ludowego w zakresie astronomii, I Ludowe nazwy gwiazdozbiorów.*
7. *Ze słownictwa ludowego w zakresie astronomii, II Ludowe nazwy gwiazd.*
8. *Słownictwo Warmii i Mazur: astronomia ludowa, miary czasu i meteorologia.*

Уже з цього короткого огляду помітно, що В. Купішевський, який досліджував метеорологічну та астрономічну лексику в пам'ятках і літературних текстах, також намагався описати цю лексику як загалом, так і в творах конкретних авторів. Інший вчений, цього разу літературознавець, К. Вика, також писав про бурю Міцкевича у своїй праці під назвою «Формування шторму» [144].

Дисертація М. Й. Ольшевської під назвою «Лексика творів Стефана Жеромського. В гуртку метеорології та астрономії з циклу праць про лексику С. Жеромського», присвячена дослідженню семантично самостійних слів, що входять до тематичного кола метеорології та астрономії. Дослідження лексем у галузі метеорології залишається відкритим полем.

Таким чином, метеорологічну лексику активно опрацьовують у різних слов'янських і неслов'янських мовах. У фокусі дослідників знаходяться різноманітні аспекти: семантичний, структурний, словотвірний, етимологічний, етнолінгвістичний та лінгвокультурологічний. Фактичною базою слугують лексикографічні праці, художні та публіцистичні тексти, діалектний матеріал, дані психолінгвістичних експериментів тощо.

1.3. Тема природи та погодних явищ в польській літературі

Природа і зв'язок між нею та людиною – одне з найважливіших питань в історії нашої цивілізації. Цю проблему досліджували філософи, художники, письменники протягом століть. Наше ставлення до природи та подій у світі природних явищ визначає в певному сенсі нашу ідентичність, наше місце у світі і у всесвіті. Рефлексія над цими проблемами дає змогу людині зрозуміти, хто він, звідки, куди йде.

Найвідоміший з перших грецьких філософів, зокрема, Фалес, Геракліт, Анаксімен, спостерігали за світом навколо себе, аналізували як все виникло, розвивалося і принципи які тут панують тощо.

Говорячи про природу, розуміємо її, як «сукупність речей і явищ всесвіту, що виникають спонтанно, без участі людини». Природа та різноманітні природні явища були завжди темою, яка надихала письменників і поети. Найчастіше вона зачаровує і радує своєю красою, величезністю і силою. В літературі є твори, які описують рослини, промінь сонця, веселку, дерева, могутні ліси, гори, дощі, бурі та руйнівні блискавки тощо. Окрім цього, є багато описів природних явищ – вечори та ночі, світанки і заходи сонця:

*«Słońce ostatnich kresów nieba dochodziło,
Mniej silnie, ale szerzej niż we dnie świeciło,
Całe zaczerwienione, jak zdrowe oblicze
Gospodarza, gdy prace skończywszy rolnicze
Na spoczynek powraca; już krąg promienisty*

*Spuszcza się na wierzch boru i już pomrok mglisty,
 Napętniając wierzchołki i gałęzie drzewa,
 Cały las wiąże w jedno i jakoby zlewa;
 I bór czernił się na kształt ogromnego gmachu,
 Słońce nad nim czerwone jak pożar na dachu;
 Wtem zapadło do głębi; jeszcze przez konary
 Błysnęło, jako świeca przez okienic szpary, I zgasło. (...) [103].*

Схід та захід сонця створюють основу для щоденних дій. Люди встають з його появою і закінчують день разом з заходом сонця:

*«Słońce już gasło, wieczór był ciepły i cichy,
 Okrąg niebios gdzieniegdzie chmurkami zasłany,
 U góry błękitnawy, na zachód różany;
 Chmurki wróżą pogodę, lekkie i świecące,
 Tam jako trzody owiec na murawie śpiące,
 Ówdzie nieco drobniejsze, jak stada cyranek.
 Na zachód obłok na kształt rąbkowych firanek,
 Przejrzysty, sfaldowany, po wierzchu perłowy,
 Po brzegach pozłacany, w głębi purpurowy,
 Jeszcze blaskiem zachodu tlił się i rozżarzał,
 Aż powoli pożółkniał, zbladnął i poszarzał:
 Słońce spuściło głowę, obłok zasunęło
 I raz ciepłym powiewem westchnąwszy – usnęło» [102].*

Окрім цього часто в літературі можемо знайти взаємозв'язок певних подій та погодних явищ, наприклад наближення певних бойових дій, воєн та бурі. Однак, коли Сопліцово загрожує небезпека, на небі з'являються хмари і починається дощ. Під час битви з москалями він змінюється на сильний шторм:

*«Kilka wichrów raz po raz prześwisnęło spodem,
 Jeden za drugim leca, miecąc krople dżdżyste,
 Wielkie, jasne, okrągłe, jak grady ziarniste [103]».*

Міцкевич неодноразово персоніфікує і антропоморфізує природу. Дає їй фізичні, психологічні риси і поведінку, які є унікальними для людей. Поет також використовує колір і світло – відповідно описані явища та картини кольорові, змінюються під впливом світла.

«(...) *Pogoda była prześliczna, czas ranny,
Niebo czyste, wokół ziemi obciągnięte* (...) [103]».

Гарний коментар щодо теми опису природи в «*Pan Tadeusz*» дав Юліан Пшибош: «Образи природи в «Пані Тадеуші» справді вирвані з омріяного раю реалістів. В цьому раю ростуть дерева, кущі і трава ніби реальні, однак інші – красивіші, кольорові та оточені малюнками та згруповані, наче на картині» [9].

Після мандрівки Кримом, А. Міцкевич був зачарований його природою. Ліричний суб'єкт Кримських сонетів вбирає враження, зачарований магією природи, чарівністю степу, гір і моря, атмосферними явищами.

Сонет «*Żegluga*» – дуже динамічний, переважає рух. Це другий сонет, що належить до морської трилогії. Перша строфа, що відсилає до сонета «*Мовчання моря*», є описом уривка від стану спокою й тиші до боротьби зі стихією. У наступній строфі представлено шторм на морі:

«*Wiatr! – wiatr! – dąsa się okręt,
zrywa się z wędzidla,
Przewala się, nurkuje w pienistej zamieci,
Wznosi kark, zdeptał fale i skroś
niebios leci,
Obłoki czołem sieka, wiatr
chwyta pod skrzydła*» [103].

Це зображення нагадує боротьбу між природою і цивілізацією. Корабель поводить як кінь – з одного боку, як свійська спокійна тварина, з іншого боку, символізує дикість, свободу. Цей кінь «по небу літає», що нагадує Пегаса – символ поетичного натхнення. Вся строфа дивовижна

експресивність, динаміку підкреслюють дієслова: рве, стукає, пірнає, летить, рубає. Всі ці дієслова означають швидкий і сильний рух. Динамічний образ корабля-коня супроводжують крики мандрівника: «*Wiatr! – wiatr!*».

Ці вигуки містять і захват, і захоплення, і страх. Це спонтанна реакція ліричного суб'єкта явища, за якими спостерігає. Знаходимо тут опис справжньої стихії, справжнього божевілля природи, що презентовано означеннями «*ryk wód*», «*szum zawiei*», «*wicher z tryumfem zawył*».

Також дощ серед інших природних явищ, часто фігурує у творах. Зокрема знайомо опис дощу у вірші «*Deszcz jesienny*» Леопольда Стаффа:

*«O szyby deszcz dzwoni, deszcz
dzwoni jesienny
I pluszcze jednaki, miarowy,
niezmienny,
Dżdzu krople padają i tłuką
w me okno...
Jęk szklany... płacz szklany...
a szyby w mgle mokną
I światła szarego blask sączy
się senny...
O szyby deszcz dzwoni, deszcz
dzwoni jesienny...».*

У цьому вірші простежуються настрої декадентства, переважає настрої смутку і меланхолії. Ритмічно стукотливий дощ у вікнах діє на ліричного суб'єкта. Дощ викликає асоціації зі смертю, цвинтарями та могилами. Навколо тільки нещастя і страждання. Навіть Сатана, сповнений відчаю, ходячи садом, плаче, поклавши голову на мокре каміння. Монотонності ударів дощових крапель у шибки поетові вдається досягти звуконаслідуванням і ритмікою вірша.

У багатьох творах погода є своєрідною супутницею людства. Є мовчазним свідком різних подій в житті людей, передає приємні

переживання, але частіше й драматичні сцени. Іноді вона є мовчазним спостерігачем подій, що відбуваються, перебуває з головними героями, страждає разом з ними, «*placze deszczem*», «*szepcze wiatrem*».

Природа та погодні явища сприяють опису бурхливих романів, пристрасного кохання, туги за коханою людиною, а також жорстокості людей по відношенню до інших і людську смерть. Прикладом може бути оповідання Елізи Ожешкової *Gloria victis*. У ній представлено один із епізодів Січневого повстання, кривавої битви, в якій брав участь підрозділ Ромуальда Траугута. Ми спостерігаємо цю сцену з особливого ракурсу – очима природи – квітів, дерев, вітру. Природа тут виступає оповідачем, описуючи загибель молодих повстанців та їхню безіменну могилу в лісі.

Природа співчуває людині. Між нею і людиною існує тісний зв'язок залежності, людина є частиною світу природи. Природа увічніює пам'ять про повстанців та їхній прекрасний подвиг – бурхливий вітер розносить по світу слова «*gloria victis*» – слава переможеним.

У такий простий і надзвичайно наочний спосіб міф пояснює сенс змін у природі та явище зміни пір року. У польській літературі Владислав Реймонт дуже сугестивно показав вплив природи на життя людини в романі «*Селяни*».

Творці романтизму мали зовсім інше бачення природних явищ. У творах цього періоду природа постає як дуже таємнича, небезпечна сила, незбагненна для людини. Декорації, в яких відбуваються ці події, надзвичайно таємничі й небезпечні: темрява в лісі, туман і хуртовина. Ці явища вражають, але водночас жахають.

У літературі польського романтизму таке бачення природи зустрічається в циклі балад А. Міцкевича «*Світезянка*», «*Лілея*». У пізніші часи подібне тлумачення різних природних явищ можна знайти в літературі катастрофізму. Влучним прикладом щодо цього є вірш Чеслава Мілоша «*Хмари*».

Отже, природа та погодні явища дуже часто стають об'єктом прозових та ліричних творів, що дають змогу передати певний настрій, емоції, почуття.

Природа та різноманітні природні явища, пов'язані з нею, надихали не письменників, художників, композиторів. Природа та погодні явища сприяють опису бурхливих романів, пристрасного кохання, туги за коханою людиною, а також жорстокості людей по відношенню до інших і людську смерть тощо.

Висновки до першого розділу

Таким чином, погода відіграє важливу роль у всіх сферах життєдіяльності людини, і ця взаємодія простежується в мові, зокрема в її лексиці і фразеології. Стійкі сполучення слів мають у своєму складі багато лексем-метеонімів, що мають символічне значення. В різних мовах можна знайти велику кількість лексичних одиниць з компонентом-метеонімом, що описують погоду та різні сфери людського життя і діяльності. Такі лексеми зазвичай передають уявлення про людину, а не описують погодні явища. Концепт «погода» є універсальним концептом, адже він презентований в усіх культурах і мовах світу. Мовна картина світу формує ставлення людини до світу (природи, тварин, самої себе як елемента світу). Вона окреслює норми поведінки людини в світі, її взаємини зі світом. Етнокультурні фактори є передумовами визначення картини світу.

Метеорологічну лексику активно опрацьовують у різних слов'янських і неслов'янських мовах. У фокусі дослідників знаходяться різноманітні аспекти: семантичний, структурний, словотвірний, етимологічний, етнолінгвістичний та лінгвокультурологічний. Фактичною базою слугують лексикографічні праці, художні та публіцистичні тексти, діалектний матеріал, дані психолінгвістичних експериментів тощо.

Отже, природа та погодні явища дуже часто стають об'єктом прозових та ліричних творів, що дають змогу передати певний настрій, емоції, почуття. Природа та різноманітні природні явища, пов'язані з нею, надихали не письменників, художників, композиторів. Природа та погодні явища сприяють опису бурхливих романів, пристрасного кохання, туги за коханою

людиною, а також жорстокості людей по відношенню до інших і людську смерть тощо.

2. ЮЗЕФ ІГНАЦІЙ КРАШЕВСЬКИЙ – ВИДАТНИЙ ПОЛЬСЬКИЙ ПИСЬМЕННИК

2.1. *Життєвий шлях Юзефа Ігнація Крашевського*

Юзеф Ігнацій Крашевський, який часто використовував псевдонім Богдан Болеславіта (гербу Ястшембець), народився 28 липня 1812 року у Варшаві. Він походив із того ж покоління, що й Словацький і Шопен, яких вважали романтиками. Проте Крашевський набагато ближчий до позитивістів, ідеї яких він пропагував значно раніше, ніж ця течія дійшла до Польщі.

Походив із досить заможної поміщицької родини. Його батьком був Ян, прапорносець Пружанського повіту, а матір'ю – Зофія, якій Юзеф поставив монументальний пам'ятник любові та пам'яті у своїй пізнішій праці у «*Спогадах про чужину*». Крашевські жили на Гродненщині біля Пружан, у маєтку Долга. Дитинство та юність Юзефа пройшли у щасливих батьків, але змушені були постійно переїжджати.

Юзеф був найстаршим із братів і сестер. Дитинство провів у Романові Влодавського повіту. Його доглядали бабуся Зофія Мальська та прабабуся Констанція Нововейська. Жінки дбали про духовне збагачення хлопця, прищеплювали йому належні етичні та моральні риси. Саме вони прищепили йому інтерес до літератури, культури та мистецтва.

Шкільну освіту Крашевський розпочав у Більській академії (1822 – 1826) у Бялій Підляській. Потім продовжив освіту в провінційній школі в Любліні (1826 – 1827), а потім у неповній гімназії в Свіслочі в 1827 – 1829. Там же склав іспит на закінчення середньої школи (1829). Відразу після цього він розпочав навчання на медичному факультеті Вільнюського університету, який був овіяний ореолом героїзму філолатів і філософів, але швидко змінив спеціальність на літературу.

Свої перші літературні твори він опублікував у петербурзькому «*Баламуті*» у 1830 році, а через рік у віленському «*Литовському річнику*»

під псевдонімом Клеофас Факуд Пастернак. Як активний діяч студентського самоврядування був серед змовників. З цієї причини він був заарештований 3 грудня 1830 року і пробув у в'язниці до березня 1832 року. Після звільнення він був змушений жити у Вільнюсі, а також перебував під наглядом поліції. Його планували призвати до армії на Кавказі, але заступництво тітки, яка була монахинєю і настоятельницею віленських відвідувачів, врятувало його від солдатської долі. Під час перебування у Вільнюсі проводив історичні джерелознавчі дослідження, на основі яких видав чотиритомну історію Вільнюса з 1750 р. У липні 1833 р. його звільнили з-під нагляду поліції і дозволили виїхати з Вільнюса.

Крашевський повернувся до рідного села Долга, де допомагав батькові працювати на фермі. 10 червня 1838 року Юзеф одружився із Зофією Вороничою, племінницею примаса Яна Павла Воронички. Невдовзі після весілля, того ж року, молоді переїхали на Волинь. Там він орендував село Омельно і купив Грудек біля Луцька. У цей період він здійснив кілька поїздок до Києва та Одеси, про що пізніше розповів у своїй книзі *«Спогади про Одесу, Єдисан і Буджак»*. У 1848 році він продав Грудек і купив село Губін.

У 1853 році родина Крашевських, яка вже мала четверо дітей (Констанція, 1839 р.н., Ян, 1841 р.н., Францішек, 1843 р.н., Августа, 1849 р.н.), переїхала до Житомира. Згодом Крашевські переїхали в будинок на вулиці Бердичовській (тепер Любарська), про це перебування вшановує двомовна табличка, вбудована в стіни будинку. У цьому 40-тисячному на той час місті, центрі суспільно-громадського життя польської шляхти та осередку царської провінційної влади, Крашевський розпочав надзвичайно активну громадську діяльність. Він був, серед інших, куратор польських шкіл (викладав, між іншим, у знаменитому єзуїтському колегіумі, заснованому 1763 р., руїни якого й досі існують на вул. Черняхівського), заснував Житомирський театр і став його директором (з 1856 р.), був директором Шляхетського театру ім. Клубу, президентом Благодійного товариства. Водночас його популярність як письменника зростала.

Незважаючи на велику кількість функцій, які виконував і дворянських титулів, Крашевський помічав звичайну людину і зростаючі соціальні проблеми. Він виступав проти кріпацтва і оголосив, серед іншого: меморіал на підтримку проекту наділення селян землею, представлений на намісницькому дворянському з'їзді в Житомирі на початку 1858 р. Завдяки своїй діяльності він ворогував майже з усім дворянством, яке критикувало його за вищезазначене та за селянську п'єсу «*Стара історія*» (прем'єра 1859 р.) і дуже критично ставилися до статей, написаних для «Газети Варшавської», що стосувалися теми селян та кріпацтва.

У 1858 році Крашевський на півроку залишає Житомир і подорожує Європою. Результатом цієї подорожі стало його захоплення ідеєю демократії, яке згодом знайшло свій резонанс у його пізніших роботах. У той час він також редагував віленський «*Athenum*» і був співавтором «Петербурзького Тижневика» та вже згаданої «Газети Варшавської».

Про перебування Юзефа Ігнація Крашевського в Житомирі нагадує (поруч із згаданою табличкою) одна зі скель, розташована в яру річки Тетерева, що протікає через це місто. У його мальовничому краєвиді Крашевський часто шукав натхнення та хвилину спокою. Одну зі скель там досі називають Кріслом Крашевського.

У 1860 році родина Крашевських залишила Житомир і переїхала до Варшави. Там Крашевський обійняв посаду редактора «Газети Щоденної», що належала Леопольду Кроненбергу. Перебуваючи у Варшаві, він став членом міської делегації. Через різку критику політики маркграфа Велопольського він був змушений покинути Варшаву в 1863 році. Він обрав Дрезден, де організував допомогу січневим повстанцям, які шукали притулку за кордоном. Під псевдонімом Богдан Болеславіта займався політичною журналістикою, написав багато романів про повстання, що не дало змоги йому повернутися до Варшави назавжди. У 1865 році став редактором львівського журналу «Гасло». Проте прописку у Львові не отримав і був змушений працювати віддалено.

У 1866 році Крашевський став громадянином Кракова, а потім Австрії. Однак він передумав, не підтримуючи ідеї консерватизму. Він також намагався купити краківський «Час», але і ця ідея закінчилася провалом. У 1868 році він заснував власну друкарню в Дрездені. Однак через три роки він був змушений продати її, оскільки вона не приносила очікуваного доходу. З 1873 року присвятив себе літературній праці. У 1882 році він заснував у Львові «Матір Польську». У 1883 році його заарештували в Берліні за звинуваченням у розвідувальній діяльності на користь Франції. На процесі в Лейпцигу його засудили до 3,5 років ув'язнення у магдебурзькій фортеці. У 1885 році він був звільнений під заставу, оскільки страждав на запалення легенів. Він поїхав до Швейцарії, а потім до Сан-Ремо. Помер у Женеві 19 березня 1887 року. Тіло його було перевезено до Польщі й поховано в «Крипті заслужених» на Скалці в Кракові, де воно спочиває донині поруч з Яном Длугошем, Адамом Асником, Станіславом Виспянським та іншими визначними постатями Польщі.

Таким чином, Юзеф Ігнацій Крашевський був людиною багатогранною. Він був письменником, поетом, журналістом, видавцем, політичним діячем та колекціонером. Залишив величезну творчу спадщину, з його ім'ям пов'язане зародження реалізму в польській літературі. Намагався правдиво відтворити те, що відбувалося в Польщі та за кордоном. Популяризував національну історію, виступав проти станових поділів, проти загниваючого експлуаторського устрою

2.2. Юзеф Ігнацій Крашевський як основоположник польської прози

Ю. І. Крашевський – «неперевершена епоха волинської літератури та культури середини ХІХ ст.» [14, с. 271]. Він відомий також під такими псевдонімами: Клеофос Факундо Пастернак, Богдан Болеславіта, Др. Омега. Творчий доробок Юзефа Ігнація Крашевського складається з 586 праць, що містяться у 600 томах. Його великим і незаперечним досягненням є витіснення бідних французьких романсів із тогочасного читання та заміна їх

цінним романом, який торкається дуже важливих для поляків питань і показує минуле польського народу.

Таким чином він став чудовим учителем історії – написані ним 100 історичних праць стали підручниками для наступних поколінь поляків, з яких вони дізнавалися про минуле своєї батьківщини. Крім того, Крашевський створив три наукові історичні праці та відредагував і опублікував джерельні матеріали, передусім щоденники XVII – XVIII ст.

Не можна також ігнорувати той факт, що він був досвідченим знавцем археології, про що свідчить його праця під назвою «*Мистецтво слов'ян*». Крім археології, він також займався етнографією і був пристрасним колекціонером. Він здійснив численні мандрівки – спочатку на Пограниччя, потім у країни Європи та написав подорожні твори, наприклад «*Спогади про Полісся, Волинь і Литву*».

У своїй творчості він намагався бути лояльним до дійсності, тому обожнював мімесис, але поєднував його із захопленням романтизмом. Добре знаючи європейську фантастику й естетику, він цінував не лише Бальзака, Діккенса й Гоголя, потім Золя, а й Стендаля, перш ніж його оцінили на власній батьківщині, але серцем він був із Міцкевичем. Його перші твори позначені англійським сентименталізмом, особливо Л. Стерна («*Wielki świat małego miasteczka*», 1832), французьким несамовитим романтизмом у стилі молодого В. Гюго («*Kościół Święto-Michalski w Wilnie*, 1833) або німецьким фентезі в стилі Е.Т.А. Гофман («*Mistrz Twardowski* 1840). У кількох своїх творах він торкався жіночих питань («*Całe życie biedna* 1840, «*Szalona* 1880, «*Sama jedna* 1881), а в кількох десятках – питань, пов'язаних із шляхтою чи магнатами (наприклад, пр. «*Latarnia czarnoksiężska* 1843-1844, «*Interesa familijne* 1852, «*Dwa światy* 1854, «*Morituri* 1873). Натхненний повстанням 1863 р., написав серію політичних романів під псевдонімом Б. Болеславіти (зокрема «*Dziecię Starego Miasta* 1863, «*Moskal* 1865, «*Żyd* 1866). Він постійно розширював тематику й урізноманітнював умовність сюжету (біографія, подорож, романтика, трилер та ін.) і стильових форм (реалістична стилізація,

тенденційна оповідь, притча, щоденник, оповідання, щоденник). Цінував він і малі форми прози, такі як картини, фізіологічні замальовки та оповідання (*Obrazy z życia i podróży* 1843, *Typy i charaktery* 1854, *Mozaika* 1884). Його творчість охоплювала всі важливі соціальні, моральні та суспільні проблеми свого часу, а також усі літературні мотиви, що подобалися.

До 1863 року в його творчості переважали сучасні теми, а в дрезденський період – історичні. Перед від'їздом з країни він написав близько 20 історичних романів, а в еміграції – понад 80. У цьому дусі він написав, між іншим: *Zygmuntowskie czasy* (1846) і *Diabła* (1855), а в Дрездені так званий саксонський цикл (*Hrabina Cosel* 1873, *Brühl* 1874 та інші) та групу з понад 20 інших романів 18 століття (*Bezimienna* 1869, *Sto diablów* 1870 та *Bratanki* 1871).

Робота Крашевського-історика при підготовці до написання твору вимагала передусім збору великого матеріалу, відмінного від того, яким раніше користувалися історики доби Станіслава. Автора цікавив переважно інший підхід до причин падіння Республіки Польщі. Він не був схильний розглядати їх лише на тлі експансіоністських тенденцій і підступів окупаційної влади, а й шукав їх у розстановці внутрішніх сил народу. Причини занепаду він вбачав насамперед у загальному розхитуванні моралі, характерному для значної частини європейських суспільств XVIII ст. Водночас, він вказав на низку хворобливих симптомів, які характеризували Польщу в епоху Станіслава, а саме: гноблення сільського населення та приниження середнього класу, водночас привілейоване становище шляхти, особливо її верхівки – аристократії. У передмові до Польщі під час трьох поділів він зазначав: «Ті, хто писав історію цієї епохи (частково це стосується й інших періодів), досі були особливо прив'язані до дипломатичних змов і домовленостей, до її зовнішнього середовища, до інтриг, кабінетних махінацій, що діють за межами країни і за нами, – ця частина в історії була набагато важливішою, – внутрішня історія країни та її дух у цей вирішальний момент, зображення звичаїв звичаїв та особливостей епохи [...] З кількома

винятки, це були безбарвні історії, сухі виписки, красномовні декламації, політичні трактати. Нам здавалося, що необхідно наповнити історію цього періоду образом сили і звичаїв» [75].

Його відомим проектом історичного жанру стала серія з 29 романів про історію Польщі. Розпочав його твором про легендарну епоху *Starą baśń* (1876). Цей роман мав успіх із самого початку, а потім став його найчастіше передрукованим текстом (до 2000 року він мав понад 60 видань, а у 2003 році став натхненням для режисера Єжи Гофмана, який переніс його у фільм під назвою *Stara baśń. Kiedy słońce było Bogiem*). Потім з'явився образ династії П'ястів (наприклад, *Boleszcyce* 1877, *Król chłopów* 1881), династії Ягеллонів (*Semko* 1882, *Matka królów* 1883 та інші) та виборних правителів (наприклад, *Boży gniew* 1886). Серія завершилася посмертно виданим твором *Saskie ostatki* (1889).

У своїй творчості Крашевський постійно керувався патріотичними мотивами. Чітка неприязнь до аристократії, симпатія до дворянства (провини якого він карав, але вважав його опорою національної свідомості) і схильність до ідеалізації народу. Своїми творами він створив бібліотеку романів, які користувалися успіхом не лише серед польських читачів, а й у більшості європейських країн другої половини XIX століття. Понад сто його романів перекладено іноземними мовами. Деякі з них мали численні переклади (*Jermola* – 9, *Ulana i Hrabina Cosel* – 8, *Herod baba*, *Morituri* і *Stara baśń* – 6). До Г. Сенкевича він був найбільш часто перекладаним польським автором.

Редакторська, літературно-критична діяльність призвели до того, що Крашевський не став ґрунтовним і систематичним дослідником історії; з ранньої юності інтереси письменника як дослідника історії конкурували з його схильністю до написання романів і його пристрастю до журналістики. Відтак у своїй науковій та редакторській діяльності він займався питанням, яке, з одного боку, задовольняло його пристрасть як шукача та історика, а з іншого – мало серйозний зв'язок з його літературною діяльністю у галузі

історичної белетристики. Він почав редагувати листування та щоденники, приділяючи особливу увагу останнім через їхню велику літературну цінність. Як автор історичних романів, він високо цінував їх документальність, бо вважав, що в порівнянні з ними «жодна історія не є настільки повною, не дає нам такого цілісного образу, який міг би бути втілений без додатків до роману». Іншим разом, через кілька років, Крашевський зізнався: «Однак, незважаючи на важку працю та пов'язані з нею неминучі професії, немає кращого заняття, ніж досліджувати старі пам'ятки, відслідковувати минуле безпосередньо з джерела. Щоденники, один із найцікавіших матеріалів, мають на увазі те, що в них людина завжди малюється більш-менш такою, якою вона була, але такою, якою вона хотіла бути. Лист, записка, реєстр відкривають його нам, коли він не думає про публіку, стоїть таким, яким його створив Бог і які обставини його зробили!?» [75].

Безсумнівно, визнання цінності щоденників як джерел історичних романів впливало з того, що в більшості випадків вони не торкалися великих історичних подій, а давали широку картину життя і характеру людей конкретної епохи. І саме таке зображення, можна сказати, приватного життя людей, які торкалися лише подій великого історичного значення, дивлячись на них крізь призму своїх особистих переживань і поглядів, було близьке інтересам романіста. Тому він переносив у свої романи достовірні події зі своїх щоденників, часто аж до найнезначніших персонажів і ситуацій, навіть до другорядних епізодів, навіть уривків висловлювань, діалогів і т. д. Розповіді, викладені в щоденниках, він вважав за основне джерело знань про побут і звичаї людей певної епохи, а відтак і її героїв роману: «Тому мемуари якнайправдивіше пояснюють нам події, характеризують людей, вчать нас розумітися на державних справах, розкриваючи нам повсякденні пристрасті, дії та звичаї людей».

Отже, Юзеф Ігнацій Крашевський – ушлюблений польський письменник, публіцист, художник, а не лише автор книг з історії та етнографії. Його літературна спадщина складає близько 600 томів романів і повістей,

поетичних і драматичних творів, а також робіт з історії та етнографії, фольклористики, подорожніх нарисів, публіцистичних та літературно-критичних статей. [5, с. 76]. Літературна творчість Юзефа Ігнація Крашевського поділяється на три періоди: юнацький (1830–1838), волинсько-варшавський (1838–1868) і дрезденський (з 1868 року). Так, за 1876–1887 рр. він написав 28 романів у 76 томах. В основному польський митець писав у жанрі повістей з християнського і сільського життя, історичні романи, романи злободенної соціально-проблематичної тематики і, навіть, вірші та казки.

Висновки до другого розділу

Таким чином, Юзеф Ігнацій Крашевський був людиною багатогранною. Він був письменником, поетом, журналістом, видавцем, політичним діячем та колекціонером. Залишив величезну творчу спадщину, з його ім'ям пов'язане зародження реалізму в польській літературі. Намагався правдиво відтворити те, що відбувалося в Польщі та за кордоном. Популяризував національну історію, виступав проти станових поділів, проти загниваючого експлуаторського устрою

Отже, Юзеф Ігнацій Крашевський – ушлюблений польський письменник, публіцист, художник, а не лише автор книг з історії та етнографії. Його літературна спадщина складає близько 600 томів романів і повістей, поетичних і драматичних творів, а також робіт з історії та етнографії, фольклористики, подорожніх нарисів, публіцистичних та літературно-критичних статей. Літературна творчість Юзефа Ігнація Крашевського поділяється на три періоди: юнацький (1830–1838), волинсько-варшавський (1838–1868) і дрезденський (з 1868 року). В основному польський митець писав у жанрі повістей з християнського і сільського життя, історичні романи, романи злободенної соціально-проблематичної тематики і, навіть, вірші та казки.

Завдяки своїм творам Ю. І. Крашевський назавжди увійшов в історію польської та європейської літератури. Історичні романи Юзефа Ігнація Крашевського стали не лише платформою для поширення знань про наше минуле, але й натхненням для роздумів про сьогодення та майбутнє Польщі. У них яскраво проявляється велика любов Крашевського до батьківщини, а також віра в національне відродження.

3. АНАЛІЗ МЕТЕОРОЛОГІЧНОЇ ЛЕКСИКИ У РОМАНІ «ХРЕСТОНОСЦІ» Ю. І. КРАШЕВСЬКОГО

3.1. Література та історія в романі «Хрестоносці» Ю. І. Крашевського

Поєднання історії та літератури – тема вічних і нескінченних дискусій. Уявлення про сутність літератури та історії є мінливими та різноманітними, що обов'язково впливає на те, як у гуманістичній рефлексії представлено співвідношення між науково-історичними та літературно-історичними творами [142, с. 93].

Крашевський чудово поєднував науку з літературою, але його перші літературні твори, опубліковані під псевдонімом Клеофас Фукунд Пастернак, не мали особливого успіху. Можна помітити дуже сильний вплив реалістичних і романтичних тенденцій німецької школи, і насамперед двох її романістів – Е. Т. А. Гофмана і Дж. П. Ріхтера [76, с. 50].

Крашевський був митцем, який дбав про дуже точний літературний виклад історичних подій. Тому його роман «Хрестоносці 1410» є цінним джерелом знань про XV ст.

У своїх перших юнацьких романах Крашевський використовував зовсім інший спосіб творчості, ніж Вальтер Скотт. Їх можна охарактеризувати як документальний роман, у якому факти та події базуються суто на вихідних матеріалах у поєднанні з вигаданими діалогами. Ці романи часто містять посилання та примітки до джерел, які мають на меті змусити читача повірити в їх достовірність. З самого початку творчості письменник був відомий як прихильник історичної правди [83, с. 29].

Початок творчості Крашевського припадає на 1840-і роки. До 1863 року, протягом 33 років, письменник написав 15 історичних романів, що небагато порівняно із загальною кількістю опублікованих 68 романів. Після 1863 року, протягом 24 років літературної праці за межами Польщі, це число швидко зростало і з 166 творів 91 мав історичну тематику [83, с. 54].

Головною темою, яку Крашевський обговорював після 1872 року як у публіцистиці, так і в літературі, була боротьба з німецькою загрозою. До свого ув'язнення в Магдебурзі в 1883 році «він писав серію історичних романів з чітко вираженою антинімецькою темою» [74, с. 24]. Звертаючи увагу на публіцистику письменника на німецьку тематику, можна помітити зростаючу необ'єктивність і її сильний вплив на формування негативного стереотипу німців. Незважаючи на те, що письменник жив у Дрездені з 1863 року [74, с. 12] і, будучи громадянином Рейху та Саксонії, погодився балотуватися до Рейхстагу від Познані [74, с. 21]. Для нього Німеччина стала «країною людей, які вживають алкоголь, зі специфічною прусською та німецькою зарозумілістю, а також низькою культурою. Рейх, у свою чергу, став державою вічного переозброєння, розбудови військової сили за рахунок рівня життя своїх громадян і країни, в якій відбуваються постійні політичні кризи» [74, с. 24]. Під час свого перебування в еміграції в Дрездені Крашевський опублікував, серед іншого, *Listy drezdeńskie, Rachunki* та «закінчив свої власні публікації своєрідним політичним заповітом, *Польською програмою 1872*» [74, с. 7], які стосувалися відродження польськості на колишніх теренах Речі Посполитої та небезпеки з боку Росії та Німеччини. Своєю творчістю письменник намагався пробудити польськість у Вармії, Мазурії, Повіслі та Сілезії [74, с. 23].

Дослідницька пристрасть і колекціонування Крашевського мали дуже сильний вплив на його літературну творчість, його історичні романи та форму його творів. Письменник прагнув подати достовірних персонажів і події відповідно до історичної правди, що вилилося у створення історичного роману у формі белетризованих хронік, яким став цикл 29 хронік про історію Польщі [83, с. 58]. Крашевський зосереджується на ілюструванні політичної історії, на відміну від наративних творів, у яких він показує повсякденне життя шляхти XVII і XVIII ст. [142, с. 103].

Єжи Яровецький зараховує роман *Krzyżacy 1410*, який був написаний у 1873 році й опублікований роком пізніше, до групи романів, що охоплюють доісторичні та історичні часи до кінця XV століття [83, с. 82].

За словами Вінцентія Данека, чіткої кількості творів Юзефа Ігнація Крашевського на історичну тематику немає. Це є наслідком як різниці в датах друку окремих творів, так і різниці в назвах, а також через «явища характерні художній літературі на теми, сучасні письменникові, та теми, взяті з минулого» [79, с. 14]. Вінцентій Данек представляє хронологічний підсумок 94 історичних праць Й.І. Крашевського, вважаючи за критерій те, що, створюючи історичний роман, письменник використовував наукові дослідження та регіональні джерела та матеріали чи традиції [79, с. 13].

Найбільшу популярність Крашевський приніс серії історичних романів під назвою «*Histories Polski*», яка розпочалася в 1876 році романом *Stara Baśń* і закінчилася романом *Saskie ostatki*, написаним у 1889 році. Ця серія мала «дидактичну мету, вона повинна була подати історичні факти та погляди на рідну історію народу без власної держави, своєї школи, народу, молодого покоління яке виросло, не вивчаючи рідної історії, або отримували її в спотвореному вигляді, манері [...]» [76, с. 94].

У своїй серії з 29 белетризованих хронік з історії Польщі Крашевський дуже показово представив історичні процеси, що відбувалися в польській державі. Роман *Krzyżacy 1410* через белетризацію вихідних матеріалів належить до цього циклу, хоча опублікований поза його цілістю [79, с. 67].

Історичні інтереси Крашевського поживалися завдяки акції, проведеній Товариством Приятелів Наук у Варшаві, яка передбачала збір рукописних пам'яток і збереження їх від знищення. Після звільнення 1832 р. письменник-початківець присвятив себе архівним дослідженням [79, с. 41].

Крашевський посилався не лише на джерела літописців, таких як Галл, Кадлубек і Длугош, але й на праці істориків, головним чином Нарушевича та Лелевеля [79, с. 121]. Він багато черпав із «*Dzieja Polski*» Яна Длугоша, повторюючи деякі факти без змін і без їх інтерпретації [110, с. 267]. У

випадку з романом «*Krzyżacy 1410*» ми маємо справу як з белетризацією історичних подій, так і з зображенням моральних образів. Крашевський написав цей роман як попередження і взявся за тему, яка фігурує в усіх його творах, – німецьку проблему [110, с. 267].

Крім згаданого роману, хрестоносці також фігурують в романах Крашевського *Waligóra* (1880), *Pogrobek* (1880), *Jelita* (1881), *Semko* (1882) і *Krzyżacy 1410* (1874) як історична постать німецької загрози [79, с. 96]. До написання роману Крашевський написав поему з трьох частин *Anafielas*, в якій розповідається про історію Литви від доісторичних часів до смерті Великого князя Литовського Вітовта, в якій тевтонський лицар є вічним ворогом [139, с. 26].

Політичні події в романі «*Krzyżacy 1410*» показані відповідно до історичних фактів і стосуються найважливіших моментів війни з Тевтонським орденом, Грюнвальдської битви та невдалої облоги фортеці в Мальборку. Проте читання цього роману не викликає у читача відчуття гордості, а спонукає його усвідомити помилки й недалекоглядність короля й шляхти, а насамперед національні вади [110, с. 267]. Крашевський, окрім теми внутрішньої боротьби за владу, за королівський престол, порушує тему агресивності сусідів, насамперед Німецької імперії на прикладі Тевтонського ордену.

У романі ми маємо справу з авантюрно-сенсаційним сюжетом – інтригою молодої тевтонської агентки Офки Носовки, з родинним – пригоди польського лицаря Анджея Брохоцького та його стосунки з німецьким графом Дінгеймом, з романтичним сюжетом – кохання Дінхайма до Офки.

Письменник дуже ретельно вибудував передісторію роману не лише відповідно до історичних подій, а й до місця дії. Тому вже на перших сторінках книги ми знаходимо дуже детальний опис замку в Мальборку, який презентує військовий характер, силу та могутність Тевтонського ордену. «*Wspaniały to był a straszny widok tego zamczyska o wieczornej porze, z tymi krwawymi ścianami, na pół w cieniach, pół w płomieniach, i kto nań spojrział,*

zadrzeć musiał nad potęgą Zakonu, który z namiotu dorósł do takiego grodu i z obozu rozlał się na państwo zdobyte. Czuć tu było wielką potęgę i siłę. Wszystko olbrzymio wyglądało: mury ciągnące się i piętrzące ogromnymi ścianami, obraz Marii całą zajmujący kościół, połąć w złocistej niszy, baszty, bramy, ganki, kościoły porosły wysoko, a sam lud, co zappełniał gmachy, potężny też był i doborny» [87, s. 8].

Великі тевтонські фортеці є однією з особливостей, характерних для Ордену, але ці місця були заселені людьми «*wszystek, co po sukniach białych z krzyżami poznać go było można za półbraci, rosły i silny, a butny i rozbuwany [...]. A roilo się tymi pańskimi płaszczami dookoła zamku, bo z różnych stron do nowego mistrza przybywali posłańcy i rycerze, i komturowie konwentów, i miejskie gromady, i książęcy posłowie, i goście niemieccy znad Renu, z Szwabii, Frankonii, Luzacji, Saksonii, Bawarii i całego germańskiego mrowiska» [87, s. 8]. Після смерті Конрада фон Юнгінгена новим магістром ордена став його брат Ульрик: «*Żołnierz był to więcej niż wódz, prędko, gorączka, butny, do gniewu i porywu skory, a potęgą Zakonu nakarmiony tak, iż w nim дума płomieniami wzbierała. Nieprzyjaciela takiego naprzeciw siebie mieć, Zakonem trzęsącego i miłością jego uzbrojonego, z Niemiec jako ze spiżarni ciągnącego ludzi i żelazo, niebezpiecznym było» [87, s. 9].**

У романі Крашевський не оспівує силу польської зброї, а наголошує на причинах поразки під Грюнвальдом. У романі німецька загроза набуває різних форм. Окрім битви, письменник показує підступи тевтонських посланців, які стають на шляху героїв роману. Таким емісаром, навіть самопроголошеним шпигуном, є Офка Носовка, яку порівнюють із постаттю св. Юдити: «*Czas wojny i sądów Bożych. Rodzą się Judyty. [...] to bohaterka biblijna» [87, s. 101]. Крім пригодницьких тем, найбільш помітними є історичні сцени в Мальборку, під час облоги та на полях битв «Gdy na całej drugiej linii bojowej ruszył się lud z obu stron na koniach ciężkich, w zbrojach całe, zdawało się, że ziemia drży pod nim. Tumany kurzawy podniosły się spod kopyt, lecz silny wicher rzucił je na Krzyżaków. Chrząst zbroi, okrzyki, tysiące*

głosów nucących bojową Bogarodnicę, wystrzały z dział z obu stron zwały się w straszliwy jakiś grzmot zniszczenia» [87, с. 143].

Роман чітко посилається на сілезьку справу. Історичні постаті Сілезії постають у безпосередній акції, як-от Конрад Олесніцький, Єжи Герсдорф чи посланник угорського короля Фрич з Репт. На перший план виходять вигадані персонажі – онімечена Офка Носовка та її мати. Їхній родич, сілезький священик Ян із Забора, і його слова проти лицемірства Ордену також мають ідеологічне значення. [110, с. 268]. *«Chrześcijańskim zowiecie się zakonem, a ducha Chrystusowego nie macie... a pychę szatańską. Nie pogany wojujecie, ale potęg się dobijacie i bogactw dla siebie; nie w pokorze i posłuszeństwie żyjecie, ale w zbytkach i zniewieścianości; nie w miłości, ale w nienawiści i zatargach. Grzechy są wrogami, co was pobiją» [87, с. 20].*

Поспех у післямові до роману стверджує, що такий вибір героїв був навмисним, оскільки вони були людьми з найвищими моральними та соціальними цінностями. Завдяки їм письменник хотів показати безперервно триваючий процес германізації [110, с. 270]. Згадуючи ситуацію в Сілезії, Крашевський у своєму романі застерігає від агресивності західного сусіда. *«Myśmy tu przodownicy wiary i światła. barbarzyństwo to raz wytepić potrzeba i ziemię przez papierów i Cesarów nam daną, do nas należącą, krwią naszą zbrozoną, zająć bezpowrotnie. Z ludu tego nie ma co się dobra spodziewać. Uparty jest i dziki, wyniszczyć go; niech przyjdą nasi z Niemiec i zaludnią na nowo kraj. Lepiej nam tu będzie niż gdzie indziej na piaskach i wydmach; tu ziemia obiecana mlekiem i miodem płynąca, Niemców jej tylko potrzeba, a zakwitnie. Ta dzicz na wieki dziczą pozostanie» [87, с. 24].* Провину за германізацію Сілезії письменник покладає не лише на німців, а й на сілезьких князів, які не можуть відбудувати єдину державу [110, с. 271]. Він також часто пригадує слова Хрестоносців про свою велич і відродження *«Zakon można zniekać, ale go zabić nie potrafi nikt. Odrodziłby się w innej sukni, z innym znakiem, pod innym hasłem. z tym samym duchem. Zakon jest nieśmiertelny. My możemy paść wszyscy, on – nigdy» [87, с. 117].* Якими жахливими були ці слова в той час, під час

германізації та поневолення польського народу, і якою важливою була перемога під Грюнвальдом над військами Хрестоносців, показана письменником.

Читач, який звик до монументально-героїчного бачення історії, представленого не лише в літературі Сенкевича, а й у малярстві Матейка, помітить у творчості Крашевського новаторський підхід до історії, який полягає насамперед у дегероїзації великих історичних особистостей, таких як Владислав Ягелло, та показ їх у повсякденному житті [142, с. 103]. «*W pośrodku rynku, na królewskiej drodze, stała wielka kobiet gromada; przystrojone, pobielone, a ciekawe i cisnące się, by Jagiełłę zobaczyć mogły. Król był dobrej myśli tego dnia. Ubrał się nawet lepiej niż zwykle i włożył płaszcz swój aksamitny na kożuszek i żupanik, a na głowę kołpak soboli. Zobaczywszy to niewiast kółko przystanęła i uśmiechać się począł do nich. [...] Obstały tedy Jagiełłę, dookoła, szczebiocąc, a choć się bał i czarów niewieścich, i oczu dziewczęcych, rozochocoony zapomniął o tym i chwilę pogwarzył»* [87, с. 231]. Тевтонські лицарі впевнені у перемозі, самовдоволені й горді, вони вважають себе найбільшою силою. «*Wychwalacie wszyscy potęgę Jagiełły [...] znamy ją; wiemy, z czego urosła i co waży; ale wy nie znacie potęgi Zakonu, który po całym świecie rozciąga swe sieci, który od Jerozolimy sięga do Marienburga i za Dźwinę, który ma w Niemczech tysiące sprzymierzeńców, w królach obrońców i opiekunów, w najwyższym pasterzu głowę swoją. Z potęgą Zakonu żadna inna mierzyć się nie może. Niech Jagiełło drży: ziem zabranych raz i zawojowanych w imię Krzyża, wydrzeć sobie nie damy, a za krzywdy musi nam nowymi ustępstwami zapłacić»* [87, с. 93]. Проте не всі монахи підтримують рішення великого магістра піти на війну. Крашевський також показує тевтонських лицарів, які бачать крах Ордену не лише на полі бою, але насамперед у його структурі та функціонуванні. «*Zostaniemy pokonani, pobici i złamani, i nie Jagiełło ani Witold nas zwycięży, lecz własne winy nasze i grzechy. Mówimy o Zakonie?, gdzie jest Zakon i reguła? Suknie z nich zostały tylko. Wszystko idzie samopas, nikt nie spełnia, co wszyscy powinni. Gdzie są godziny nabożeństw i gdzie posty, i*

wstrzeźliwość, i pokora? [...] Czyni każdy, co chce. Po zamkach dzieją się zgorzenia! [...] Wiązała nas reguła święta, surowość obyczaju, karność Zakonu, pokora, posłuszeństwo i pogarda śmierci... gdzie one dziś? [...] Dawniej do kobiety mówić nie było wolno, dziś z nią po całych dniach, a może i nocach zabawiać się nikt za grzech nie ma; stół zakonny był prosty, dziś jest wykwintny; nie miał nikt własnego nic, habitu, grosza, rodowej pieczęci, ani woli własnej w niczym, dziś każdy nosi, co mu się podoba, zbiera, gromadzi, rozdaje, a żyje byle za mury się wybrał, jak świecki człowiek. Dlatego Zakon słabnie, pada i lada burza go obali» [87, с. 119].

У творах Крашевського, і Сенкевича реліквії відіграють дуже важливу роль для Ордену. Завдяки їм Тевтонський орден непереможний. «*Wieziemy ze sobą relikwie jerozolimskie [...] one za sto tysięcy ludu starczą, z nimi niezwyciężonymi jesteśmy*» [95, с. 91]. Також під час битви «*Mistrz na piersiach miał łańcuch z relikwiarzem jerozolimskim, który był uważanym jako paladium i siła Zakonu*» [87, с. 122]. Таким чином обидва письменники показують менталітет середньовічних людей, бажаючи дати читачеві дуже точне уявлення про ту епоху.

У 1882 році Сенкевич написав розгорнуту рецензію на роман Ю. І. Крашевського *Krzyżacy 1410*, яка була для нього дуже важливим орієнтиром і одним із найважливіших літературних джерел [70, с. 136]. Сенкевич звинувачував Крашевського в тому, що в його романі політична історія затьмарює життя героїв [70, с. 146].

У випадку Крашевського Грюнвальд є епізодом, який не вирішує польсько-тевтонського конфлікту. Текст про битву з'являється в середині книги і, всупереч концепції Сенкевича, не замикає жодної нитки [70, с. 149]. Важливим елементом є символічний початок битви, такий добре відомий читачам насамперед із пізнішого роману Сенкевича, де йдеться про два мечі, подаровані Ягеллу магістром Ордену.

Крашевський так описує зовнішній вигляд і розташування тевтонських військ: «*Wspaniałym i uroczystym pochodem ruszało wojsko krzyżackie, zamiast*

modlitwy, okrzykami wojennymi i odgrózkami brzmiące całe. Szła przodem wielka chorągiew Zakonu, z krzyżem czarnym i złotym, na którym w tarczy złocistej widny był orzeł czarny. Pod nią jechał sam wielki mistrz, najdostojniejsi panowie, dwór Ulryka i jego czeladź, zbrojna przepysznie i strojna jak do okazji, nie do walki. [...] Za nim szła mniejsza chorągiew wielkiego mistrza, proporzec jego, pod którym znajdowała się szlachta pruska, najemni rycerze niemieccy i zbierana drużyna płatna. [...] Chorągiew wielkiego marszałka, z krzyżem czarnym, złożona była z Franków, gdyż i on sam z Frankonii pochodził, ludzi miał dobranych do boju; po niej szedł ze swoją Konrad, książę z Oleśnicy, pod znakiem czarnego orła szląskiego, ze Szlązakami, między którymi siłą była, co lepiej po polsku, niż po niemiecku mówili. [...]» [87, с. 122]. Крашевський не закінчує свій роман битвою і перемогою польсько-литовських військ. Письменник подає подальшу історію конфлікту, не таку втішну для війська Ягейлла: *«Tymczasem Jagiełło, niejako zmuszony, znalazł się pod murami Malborga, który już miał czas jako tako się obwarować. Nim nadszedł tu, Plauenowi nadciągnęły posiłki [...]. W obozach zdawało się życie i ruch objawiać wielki; rycerze harcowali dookoła murów, [...] widać było siedzących i ucztujących wesóło» [95, с. 200].*

Сенкевич дуже високо відгукувався про романи Крашевського, а в Грюнвальдській битві, якій він віддав данину через двадцять років, побачив славу польського народу, данину минулого і кровну жертву: [94, с. 194]. *«[...]Лише опис Грюнвальдської битви трохи розчарував наші очікування. Автор, мабуть, вирішив замалювати її лише з певних сторін, а не створювати велику, художньо закінчену картину. [...] У порівнянні з [...] перевагами, незначні недоліки бліднуть до незначущості, і доповідач повинен визнати, що якби археологічні та живі аспекти цієї роботи були такими ж хорошими, як хроніки, і в той же час, якщо фантазія виконав те, чого не могла дати ерудиція – *Krzyżacy* варто визнати одним з найцінніших творів Крашевського» [118, с. 269].*

Сенкевич надавав битві символічного, навіть сакрального значення [77, с. 149], і саме його роман «*Krzyżacy*» викликав більший інтерес серед дослідників літератури, ніж «*Krzyżacy 1410*» Юзефа Ігнація Крашевського [94, с. 190].

Крашевський не вирізнявся стилем у перших творах, і, на жаль, звинувачення в художній недосконалості постійно повторювалося [77, с. 84].

Юзеф Ігнацій Крашевський був художником-прозаїком, драматургом і поетом. Він також був ученим – дослідником минулого народу, історії його літератури, видавцем джерельних матеріалів до історії Польщі та публіцистом – редактором шести часописів і співавтором майже всієї тогочасної польської преси. Проповідуючи свої погляди та діючи громадсько, він став ідейним провідником нації і був названий «людиною інституцій» [76, с. 98]. Проте не всім читачам сподобалося те, як письменник у своїх романах подав польську історію. Були й негативні відгуки не лише в газетах, а й у листах на ім'я Крашевського. «Ви ловили лише тіні нашої історії, а шукали тіні навіть там, де їх не було. [...] Наші найсвітліші королі, яких із захопленням згадує кожна польська дитина і кожен літній поляк, ви позбавили всякого шарму. Ви зробили їх або розпусниками, або німеччинами, дурнями або негідниками. [...] Примірники ваших історичних романів, на жаль, розлетілися скрізь! [...] Господи! З найбільшим болем визнаю, що ви завдали страшної шкоди нашій батьківщині. Ви обмовили, обмовили Польщу, перетворили її на карикатуру, на потвору! [...]» [76, с. 223–226].

Юзеф Ігнацій Крашевський написав свій роман «*Krzyżacy 1410*» майже за чверть століття раніше твору Сенкевича. Її перше видання 1882 року не отримало багато рецензій, а пізніші видання книги не були такими поширеними [110, с. 266]. Єдиною причиною провалу роману був не шедевр Сенкевича, якому письменник свідомо дав майже ідентичну назву, а й «загальна ідейно-історіософська концепція роману Крашевського, яка передбачає подачу історії, навіть найкрасивішої, без героїзації, без міражу величі і без прославлення торжества польської зброї» [110, с. 266].

Соціально-політичні умови, в яких писався роман, чітко диктували письменникові, як подати Хрестоносців. Їхній негативний образ, що випливає з історії, посилювався особистим досвідом Крашевського. Об'єктивно подані письменником помилки польського війська не вплинули на поганий образ німця в романі. Вони не змогли послабити негативного ставлення до Ордену як самого Крашевського, так і всього польського народу.

Отже, Крашевський чудово поєднував науку з літературою, але його перші літературні твори. Можна помітити дуже сильний вплив реалістичних і романтичних тенденцій німецької школи. Крашевський був митцем, який дбав про дуже точний літературний виклад історичних подій. Тому його роман «Хрестоносці 1410» є цінним джерелом знань про XV ст.

Політичні події в романі «*Krzyżacy 1410*» показані відповідно до історичних фактів і стосуються найважливіших моментів війни з Тевтонським орденом, Грюнвальдської битви та невдалої облоги фортеці в Мальборку.

3.2. Метеоніми у романі «Хрестоносці» Ю. І. Крашевського

Часто елементами створення й розвитку сюжету літературного твору, якими користуються письменники, є описи природи, не лише пейзажів, а й погодних і метеорологічних явищ. Презентація дії в природних умовах набуває повніших і художньо багатших значень. Це наближає цю дію до читача, робить її більш справжньою та природною.

Роман «Хрестоносці» Ю. І. Крашевського був написаний у 1874 році. У ньому міститься опис подій часів хрестоносців. Роман відбиває важливі історичні події, кульмінацією яких є Грюнвальдська битва та перемога короля Владислава Ягайла.

Метеорологічну лексику ми аналізуватимемо за кількома семантичними полями: вітер, хмари, дощ, буря, лексика погоди, зимова лексика та назви пір доби.

3.2.1. Метеонім «вітер»

Ю. І. Крашевський використовує загальну етимологію слова «*wiatr*», як «рух повітря, спричинений різницею тиску» та *wicher* «сильніший вітер». Ці назви, вміщено у відповідний контекст слова або надані термінам, змінюють значення та роблять дію більш динамічною, особливо такі дієслівні терміни, як *wiatr dął*, наприклад: ***Wiatr*** [...] *niósł gorzki zapach pożarów* [87, с. 99], *pale złamał wiatr* [87, с. 127], ***wiatr szalony*** *ponad obozem ją [chmurę] przeniósł* [87, с. 127]; *Namiot pana Andrzeja leżał też na ziemi, bo pal złamał wiatr, drzewce z mnóstwem zdobytych chorągwi nieprzyjacielskich dziwnie piękny widok czyniły lekkim wiatrem poruszane* [87, с. 117]; *w niektórych namiotach podłanianych, aby wiatr je przechodził, widać było siedzących i uczujących wesoło* [95, с. 95]; *Wszystka ta fala głów ludzkich, jak morze wiatrem nagle wzdęte, poruszyła się, zakipiała* [87, с. 24]; *szukaj wiatru w polu* [87, с. 52]. Також на позначення вітру, знаходимо інші слова такі, як «*wicher*», «*wiater*»: *grząsko wszędy, chociaż tam nie tak jak na gościńcu, bo wądołem wiater dmie i błoto suszy* [87, с. 111], *Cały ten dzień na upale, wichrze, w znoju i boju nikt nic nie miał w ustach* [87, с. 152], *wycie gwałtownego wichru* [87, с. 127], *Całą noc szalone wyły wichry* [87, с. 154], *żeby tylko ten szalony wicher się uśmierzył, ruszać trzeba* [87, с. 36], *Spoza krzaków gwałtowny wicher, który nie ustawał i niósł w oczy Krzyżakom pył i piasek spod koni* [87, с. 108], *Tumany kurzawy podniosły się spod kopyt, lecz silny wicher rzucił je na Krzyżaków; wyły wichry, piorun padał po piorunie, zdawało się, że ziemia spleonie i niebiosa się na nią obalą* [87, с. 116].

У романі присутня аугментивна назва *wichrzysko*: *po skwarze nastąpił dojmujący chłód, przejmujące wichrzysko zimne* [87, с. 152].

Назва, що позначає «*mały wiatr*» – це форма демінативна– *wietrzyk* у Kraszewskiego: *Las ledwie wolny wietrzyk poruszał* [87, с. 63], *Najmniejszy wietrzyk powietrza nie chłodził* [87, с. 106].

Варто також звернути увагу на те, що в Ю. І. Крашевського, можна помітити залишки народних вірувань про те, що в сильному вітрі, особливо у вітряному вирі, бувають біси, див. цитати: *wicher i burza albo szatani duszę*

wielkiego winowajcy do piekła niosą, albo na ziemi walka straszna i bój [95, с. 154].

3.2.2. Метеонім «хмара»

У романі Ю. І. Крашевського вживання лексема «*chmura*» у значенні «дощова хмара», часто з прикметником, напр.: *ku północy leżały ciężkie nieruchome chmury ponad lasem* [87, с. 106], *Księżyc zza chmur białych wysuwał się powoli* [87, с. 161].

Крашевський у значенні «ясна хмара» використовує слова *obłok*, *obłoczek*: *Słońce zaczynało znowu przezierać zza rozbitych obłoków* [87, с. 129], *Księżyc już się był znacznie podniósł na niebie, po którym rozsiane, jak wełna rozstrzępione przebiegały, a raczej płynęły obłoczki* [87, с. 126]. Тут також є вживання, які вказують на те, що *obłok* – це «дощова хмара»: *Chmurne i przeciągającymi obłokami okryte niebo osłaniało nieco od spieki słonecznej* [87, с. 120], *Wśród szumiącej więc suchej burzy, obłoki żeglujące mając nad głową, ruszyły się zastępy* [87, с. 129].

Назва *obłok* спочатку означала «склепіння неба», «хмара» і якийсь «покров», а *chmura* // *chmara* «туман, темрява» і «багато, велика кількість чогось». З часом перерозподіл значень у польській мові змінився таким чином, що сьогодні *chmura* зазвичай означає «дощова хмара», *obłok* «сонячна хмара», а *chmara* «множина, велика кількість чогось». Найчастіше це так, але бувають винятки.

В романі Крашевського *chmura* це також «велика кількість чогось»: *napadłym koniu siedziała chmura [kruków]* [87, с. 99].

3.2.3. Метеонім «дощ»

Також у семантичному полі дощу ми не можемо відзначити значної лексичної різноманітності. В письменника загальні назви: *deszcz*, *ulewa* як «сильний дощ»: *Rozbijano co żywiej płótna, aby schronić się pod nie od ulewy* [87, с. 152], *ślota*, що має значення «wilgotności chłodnej»: *a ślota nosna [...]*

pookrywała ciała i szmaty odzieży [87, с. 166], *Po nocnej burzy i słońcu wypogodziło się niebo i obmyte zaświeciło słońce* [87, с. 165], [lud]. Як бачимо, сьогоднішнє значення «тривалої дощової погоди» ще не склалося. Інтенсивність дощу в назвах виражається дієприкметниковими термінами (*deszcz obfity, nawalny, ulewny*), а вживанням форм множини підкреслюють більшу тривалість явища падання.

3.2.4. Метеонім «буря»

Явище, що означає сильний вітер, дощ, блискавку й грим, називається *burza*, і цю назву знаходимо у романі «Хрестоносці»: *okno poczęło rozświecać się złowrogim światłem błyskawic, a mury trząść się od grzmotów – gdy wreszcie wichur wpadł ze świstem do wieży* [87, с. 110].

Часто Ю. І. Крашевський визначає це складне явище одним або кількома його елементами, наприклад: *Całą noc szalone wyły wichury, piorun padał po piorunie* [87, с. 154], *Noc już była ciemna, na północy w ławie chmur strasznie błyskało* [87, с. 111], - тут ми маємо справу з тим, що можна назвати *pars pro toto*. Значення «*burzy*» чи «*ulewy*» можна побачити в цитаті: *dzień był ciemny z powodu chmur, które zawałyły całkiem niebo i zapowiadały groźną nawalnicę* [87, с. 32].

Окрім слова *pioruna* у романі знаходимо назву *grom*: *Gdy po odmówionej modlitwie wstało rycerstwo, zanucono Bogarodzicę. Sto tysięcy ust śpiewało ją i zagrzmiała jak głuchy grom po dolinie, płynąc ku krzyżackiej ziemi* [87, с. 78].

Явищу *błyskawica* відповідає у Крашевського форма дієслова *błyskać*: *chmury za lasami, choć w nich znowu błyskało, osiadły* [87, с. 126].

3.2.4. Метеоніми, що характеризують погоду

Слово *pogoda* (етимологічно пов'язане з дієсловами *godzić, pogodzić*) первісно означало старопольською мовою *sposobność, dogodną chwilę* і *piękną czas w atmosferze*. З часом перше значення зникло, друге стало домінуючим і сьогодні воно загалом характерне для діалектів і літературної

мови. Однак науковою мовою це означає будь-який стан в атмосфері, звідси і терміни: *pogoda słoneczna, deszczowa, prognoza pogody*.

В романі поняття *pogoda* вживається у другому значенні «*piękny czas w atmosferze*», часто підсилюється прикметником *piękny, cudny*: *Las ledwie wolny wietrzyk porusza, pogoda obiecywała się na dzień cały* [87, с. 63]. Антонімом до слова *pogoda* у романі «Хрестоносці» знаходимо *niepogoda* [87, с. 55].

Дуже спекотні літні дні, окреслено за допомогою слова *upał*: *Tu dla upału nie rozbijano namiotów* [87, с. 77], або *upalny dzień*: *Nazajutrz, że dzień obiecywał się upalny bardzo, o brzasku ruszyło się wszystko* [87, с. 55].

У цьому контексті у Крашевського є велика лексична різноманітність. Крім поняття *upał*, частіше вживаються назви *skwar (skwarny dzień)* і *spiek*, рідше *spiekota* і *znój*. Назва *skwar* – *Powietrze od skwaru duszne* [87, с. 99], *po skwarze nastąpił dojmujący chłód* [87, с. 152], *zbroje dla skwaru poodpinali* [87, с. 133], *Dzień był niesłychanie skwarny* [87, с. 106] – це сьогодні книжна назва; *spieka* і *spiekota* – *obłokami okryte niebo osłaniało nieco od spieki słonecznej* [87, с. 120], *Przyszło wojsku wlec się w spiekotę, szczęściem niezbyt długo* [87, с. 206] – це регіоналізми, характерні для східних діалектів. Слово *spieka* сьогодні має розмовний характер, слово *spiekota* входить до літературної мови. Слово *znój* – як бачимо з нижче визначених прикладів – позначає щось більше ніж *upał* – «*upał i wielki wysiłek*»: *To cię znój, głód i niewczas zmorzy* [87, с. 73], *Cały ten dzień na upale, wicherze, w znoju i boju nikt nic nie miał w ustach* [87, с. 152]. *Słownik języka polskiego* за редакцією Вітольда Дорошевського засвідчує цю назву в цьому значенні як застарілу.

3.2.5. Метеоніми, пов'язані з зимою

Що стосується цього семантичного поля, то вражаючою у творчості Крашевського є невелика кількість назв, які стосуються зимових явищ, але це пов'язано з тим, що Крашевський більше історик, ніж белетрист, і що він зосереджується переважно на Грюндвальській битві (адже це відбувалося в

липні, влітку) та його найближчих часових районів.

Крашевський ввів лише чотири назви, що стосуються зимової погоди умов: *śnieg*, *ponowa* «свіжий сніг, на якому видно сліди тварин» (це мисливський термін), *mróz* і *szron*: *Mróz tego dnia powiększył się jeszcze, ponowa nie przyszła, tylko szron drzewa brylantami okrył* [87, с. 259].

Загальна назва *zima* часто зустрічається з означеннями *ostra*, *mroźna zima*, а *mróz* поєднано з прикметниками *tęgi*, *ciężki*, *łagodny* чи вживанням множини: *Po obfitych śniegach nastaly ciężkie mrozy i dni pogodne suche* [87, с. 160].

3.2.5. Назви нір доби

У цьому підрозділі розглянуто та охарактеризовано та назви часу доби, що стосується не лише основних часів: ранок, полудень, вечір, а й проміжний час: світанок, сутінки.

Крашевський часто описує дуже ранню годину, перед світанком, описово певними фразами, наприклад: *jeszcze się na brzask nie brało* [87, с. 196], *Już się na świt brało* [87, с. 127], *Dzień szarzał* [87, с. 113], *Słońce wschodziło* [87, с. 84].

Частіше вживаються назви: *świt*, *świtanie*, *brzask*, *do dnia*, пор. приклади: *o brzasku ruszyło się wszystko* [87, с. 55]. Ці назви, вжиті з прийменниками або у відповідних відмінках, стилістично модифікують зміст висловлювання, а іноді уточнюють або дещо змінюють його зміст.

Дещо пізніша пора: *rano*, *ranek*, *poranek*, *ranie*, *zaranie*: *Nazajutrz rano* [87, с. 29], *Z rana* [87, с. 181], *ranek był wielce uroczysty* [87, с. 105], *Świtało zaranie* [87, с. 112], *na zaraniu gotowi byli do pochodu* [87, с. 126].

Назви, що стосуються половини дня, не відрізняються. Назва *południe* поширена, часто використовується у значенні прийменникової конструкції *o południu* пр: *Uczy się zwykle o południu poczynały* [87, с. 217], *około południa i do południa*, але в значенні «przed południem».

Різноманіття лексики на позначення другої половини дня, а власне ближче до вечора. До окреслення цього періоду письменник використовує

такі назви, як: *mrok (pada, zapada, osiada, wstaje): wkrótce potem z wolna mrok padać zaczął* [87, с. 71], *zmrok: poszedł o zmroku opatrywać* [87, с. 99].

Речення та словосполучення, що позначають різні періоди від полудня до заходу сонця, до вечора, мають експресивний і стилістичний характер, наприклад: *dumał do wieczora* [87, с. 88], *Nad wieczorem* [87, с. 237], *pod wieczór* [87, с. 163], *Słońce już było nad zachodem* [87, с. 151], *słońce zniżało się ku zachodowi* [87, с. 242].

Дещо пізнішою порою є *wieczór*. Цю загальну назву часто замінюють назвою іншого явища – заходу сонця, напр.: *słońce zaszło i mrok gęsty osiadł na ziemi* [87, с. 82], *nikt nic nie miał w ustach, aż po zachodzie słońca* [87, с. 152]. Як останню назву пори дня використовує Крашевський слова *noc* і *północ*: *Gwiazdzista noc zapadła, bezksiężycowa, czarna* [87, с. 195], *Księżyc po północy schodzi* [87, с. 161].

Таким чином, детальний аналіз назв, що стосуються метеорологічних явищ і часу доби, дає підстави для таких тверджень. Обговорювана лексика загалом відповідає лексиці, яка зазвичай використовується в літературній польській мові.

В романі Крашевського знаходимо лексичні архаїзми, напр.: *brzask, ranie, zaranie*, семантичні: *chmura* ‘mnóstwo’, *znój* ‘upał’, а як регіоналізми *spieka, spiekota, skwar* (wszystkie) в значенню ‘upał’. Архаїзми виконують стилістичні функції в романі.

Особливістю, на яку варто звернути увагу, є велика кількість фразеологізмів, що стосуються певної доби, напр.: *na brzask się brało, dzień szarzał, słońce zniżało się ku zachodowi, mrok padać zaczął*. Крашевський у романі показує себе радше як історик, що описує певні події.

Висновки до третього розділу

Отже, Крашевський чудово поєднував науку з літературою, це простежується ще в перших літературних творах. Також можна помітити дуже сильний вплив реалістичних і романтичних тенденцій німецької школи.

Крашевський був митцем, який дбав про дуже точний літературний виклад історичних подій. Тому його роман «*Krzyżacy 1410*» є цінним джерелом знань про XV ст.

Політичні події в романі «*Krzyżacy 1410*» показані відповідно до історичних фактів і стосуються найважливіших моментів війни з Тевтонським орденом, Грюнвальдської битви та невдалої облоги фортеці в Мальборку.

Часто елементами створення й розвитку сюжету літературного твору, якими користуються письменники, є описи природи, не лише пейзажів, а й погодних і метеорологічних явищ. Презентація дії в природних умовах набуває повніших і художньо багатших значень. Це наближає цю дію до читача, робить її більш справжньою та природною.

Роман «*Krzyżacy 1410*» Ю. І. Крашевського був написаний у 1874 році. У ньому міститься опис подій часів хрестоносців. Роман відбиває важливі історичні події, кульмінацією яких є Грюнвальдська битва та перемога короля Владислава Ягайла.

Метеорологічну лексику проаналізовано за кількома семантичними полями: вітер, хмари, дощ, буря, лексика погоди, зимова лексика та назви пір доби.

ВИСНОВКИ

Таким чином, проаналізовано праці науковців, присвячені вивченню поняття «метеонім», сформулювати теоретико-методологічні засади дослідження. Визначено, що дослідженням метеорологічної лексики активно займаються науковці у різних країнах протягом останніх десятиліть. У фокусі дослідників знаходяться різноманітні аспекти: семантичний, структурний, словотвірний, етимологічний, етнолінгвістичний та лінгвокультурологічний. Фактичною базою слугують лексикографічні праці, художні та публіцистичні тексти, діалектний матеріал, дані психолінгвістичних експериментів тощо. Підкреслено, що стійкі сполучення слів мають у своєму складі багато лексем-метеонімів, що мають символічне значення. В різних мовах можна знайти велику кількість лексичних одиниць з компонентом-метеонімом, що описують погоду та різні сфери людського життя і діяльності. Такі лексеми зазвичай передають уявлення про людину, а не описують погодні явища. Концепт «погода» є універсальним концептом, адже він презентований в усіх культурах і мовах світу. Мовна картина світу формує ставлення людини до світу (природи, тварин, самої себе як елемента світу). Вона окреслює норми поведінки людини в світі, її взаємини зі світом. Етнокультурні фактори є передумовами визначення картини світу.

Висвітлено проблему типологізації метеорологічної лексики. Зокрема. метеорологічну лексику, яка окреслює погодні явища, класифіковано таким чином: метеорологічна лексика, що характеризує загальний стан погоди; метеорологічна лексика, яка характеризує температурні й атмосферні явища; метеорологічна лексика, що позначає рух повітря; метеорологічна лексика, що описує атмосферну вологу і опади.

Описано та охарактеризовано життєвий та творчий шлях Ю. І. Крашевського. Підкреслено, що Юзеф Ігнацій Крашевський був людиною багатогранною, адже був письменником, поетом, журналістом, видавцем, політичним діячем та колекціонером. Залишив величезну творчу спадщину, з його ім'ям пов'язане зародження реалізму в польській

літературі. Намагався правдиво відтворити те, що відбувалося в Польщі та за кордоном. Популяризував національну історію, виступав проти станових поділів, проти загниваючого експлуататорського устрою. Окрім цього, Юзеф Ігнацій Крашевський – ушавлений польський письменник, публіцист, художник, а не лише автор книг з історії та етнографії. Його літературна спадщина складає близько 600 томів романів і повістей, поетичних і драматичних творів, а також робіт з історії та етнографії, фольклористики, подорожніх нарисів, публіцистичних та літературно-критичних статей. Літературна творчість Юзефа Ігнація Крашевського поділяється на три періоди: юнацький (1830–1838), волинсько-варшавський (1838–1868) і дрезденський (з 1868 року). В основному польський митець писав у жанрі повістей з християнського і сільського життя, історичні романи, романи злободенної соціально-проблематичної тематики і, навіть, вірші та казки.

Завдяки своїм творам Ю. І. Крашевський назавжди увійшов в історію польської та європейської літератури. Історичні романи Юзефа Ігнація Крашевського стали не лише платформою для поширення знань про наше минуле, але й натхненням для роздумів про сьогодення та майбутнє Польщі. У них яскраво проявляється велика любов Крашевського до батьківщини, а також віра в національне відродження.

Окрім цього, проаналізовано роман *«Хрестоносці»* відповідно до того. Яке місце в романі займають історичні та вигадані події. Адже Крашевський чудово поєднував науку з літературою, сильний вплив на творчість мали реалістичні і романтичних тенденцій німецької школи. Крашевський був митцем, який дбав про дуже точний літературний виклад історичних подій. Тому його роман *«Хрестоносці»* є цінним джерелом знань про XV ст. Політичні події в романі *«Хрестоносці»* показані відповідно до історичних фактів і стосуються найважливіших моментів війни з Тевтонським орденом, Грюнвальдської битви та невдалої облоги фортеці в Мальборку.

Проаналізовано метеорологічну лексику за кількома семантичними полями: вітер, хмари, дощ, буря, лексика погоди, зимова лексика та назви пір

доби. Визначено, що метеоніми в романів надають більшої образності, дають змогу ще більше підкреслити певні події, надати певного емоційного забарвлення.

Охарактеризовано індивідуально-авторське бачення письменника, щодо використання слів-метеонімів у романі *«Хрестоносці»* Ю. І. Крашевського. Описи природи, не лише пейзажів, а й погодних і метеорологічних явищ у романі *«Хрестоносці»* є елементами створення й розвитку сюжету літературного твору, якими користується письменник. Використання слів-метеонімів, презентація дії в природних умовах набуває повніших і художньо багатших значень. Це наближає цю дію до читача, робить її більш справжньою та природною.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Арзуманян А. Фразеологічні одиниці тематичної групи «погода» в сучасній польській мові: структурно-семантичний аспект. *Славістичні студії: лінгвістика, літературознавство, дидактика* : збірник наукових праць. Хмельницький, 2023. Випуск тринадцятий. С. 5–11.
2. Бондарчук Н. І. Семантичний простір онлайн-нарративу про погодні новини (на матеріалі британських електронних газет 2014–2017 рр.) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Львів, 2018. 245 с.
3. Бондарчук Н. І. Системні відношення лексики номінативної сфери «Погода» в онлайн-нарративі про погодні новини (на матеріалі британських електронних газет). *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія «Філологічні науки». Мовознавство*. 2018. № 10. С. 22–25.
4. Бочарова І. В. Геортоніми як темпоральні синтаксеми. *Система і структура східнослов'янських мов*. 2011. Вип. 3. С. 3–9.
5. Васянович О. Народна метеорологічна термінологія поліщуків (матеріали до «Словника традиційної нематеріальної культури Правобережного Полісся»). *Народознавчі зошити*. 2020. № 1 (154). С. 923–944.
6. Веремчук Е. О. Лексико-семантичне поле SPASE / КОСМОС в англійській мові: лінгвокогнітивний та лінгвосинергетичний аспекти : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Запоріжжя, 2017. 217 с.
7. Висоцька Г. В., Коробська Н. В. Порівняльний аналіз семантичних та морфологічних характеристик синоптичної лексики в сучасній англійській та українській мовах. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія «Філологічні науки». Мовознавство*. 2016. Т. 1. № 5. С. 51–55.
8. Врублевська О. О., Катеруша Г. П., Гончарова Л. Д. Кліматологія : підручник. Одеса : Екологія, 2013. 344 с.
9. Гамкрелдзе Т., Иванов В. Индоевропейский язык и индоевропейцы. Реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и протокультуры, т. 2, Тбилиси. 1984.

10. Гороф'янюк І. Метеорологічна лексика подільського говору: структурна організація та лексична мотивація. *Волинь – Житомир*. 2017. Вип. 28. С. 23–28.
11. Громко Т. Лексика та фразеологія на позначення грому в українських говірках Кіровоградщини. *Наукові записки. Серія: Філологія*. Вип. 146. С. 354–358.
12. Дворянкін В., Онищенко Ю. Номінація атмосферних опадів у говірці села Більманка Куйбишевського району Запорізької області. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського*. 2015. Вип. 21. С. 12–18.
13. Єрмоленко С. С. Граматика геортонімів у текстах календарних паремій. *Studia Linguistica*. 2010. Вип. 4. С. 39–46.
14. Єршов В. О. Польська література Волині доби романтизму : генотипія мемуаристичності. Житомир : Полісся, 2008. 624 с.
15. Желяскова В. В. Геортоніми в сучасній українській мові: семіотичний ракурс студіювання. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2019. Вип. 36. С. 180–184.
16. Заверющенко М. П. Аналітичні номінації в українській метеорологічній термінології (семантика та структура). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія»*. 2016. Вип. 74. С. 159–163.
17. Задорожна О. М. Концепт «час» в українській поетичній мові. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2008. 180 с.
18. Іваненко В. О. Концепт «погода» в українській мові та культурі. Київ : Видавництво «Наукова думка», 2016. 240 с.
19. Іщенко Л. Р. Лексико-семантична підгрупа 'дощ' центральноподільських говірок (на діалектному матеріалі села Бушинка Тиврівського району Вінницької області). *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови*. 2011. Вип. 7. С. 314–317.

20. Кавун М. І. Метеорологічна термінологія в сучасній українській мові. Київ : Видавництво «Наукова думка», 2009. 230 с.
21. Карпенко О. Г. Систематизація метеорологічної лексики. Львів : Видавництво «Світ», 2012. 270 с.
22. Касьянов С. А. Еволюція термінології метеорології. Київ : Видавництво «Академвидав», 2011. 300 с.
23. Кирчів Р. Ф. Юзеф Крашевський і Україна. *Радянське літературознавство*. 1968. № 8. С. 75-85.
24. Князева Л. О. Метеорологічна лексика в українських текстах. Харків : ХНУ, 2015. 220 с.
25. Кобрін В. М., Вамбаль В. В., Клеєвська В. Л., Яковлев Л. Б. Метеорологія та кліматологія : навч. посіб. Харків : Нац. аерокосм. ун-т «Харк. авіа. ін-т», 2006. 82 с.
26. Коломієць О. М. Реконструкція образно-стилістичних елементів газетних синоптичних текстів на основі взаємодії словникового та контекстуального значень (на матеріалі англійської, німецької, польської та української мов). *Львівський філологічний часопис*. 2018. № 3. С. 123–129.
27. Коломієць О. М. Семантико-синтаксична реконструкція газетних синоптичних текстів (на матеріалі англійської, німецької, польської та української мов) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17. Київ, 2017. 253 с.
28. Кондратенко Т. В. Концепти у фразеології : погода в українській мові. Київ : Видавництво «Академвидав», 2015. 230 с.
29. Консевич Л. М., Адаменко Я. О. Конспект лекцій з курсу «Метеорологія і кліматологія». Івано-Франківськ : Факел, 2002. 107 с.
30. Кулібаба М. О. Власні назви циклонів й антициклонів: синтаксичні моделі та функціонування. *Записки з українського мовознавства*. Одеса : ПолиПринт, 2020 а. Вип. 27. С. 65–72.
31. Кулібаба М. О. Геортоніми як хронологічні маркери прогнозу погоди. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації»*. Київ : Гельветика,

2020 б. Т. 31 (70). № 4. Ч. 1. С. 71–75.

32. Кулібаба М. О. Історія та реалії вивчення метеодискурсу. *Одеська лінгвістична школа: класичне і новітнє* : колект. монографія. Одеса : ПолиПринт, 2019 а. С. 320–325.

33. Кулібаба М. О. Конституенти лексико-семантичного поля «Синоптична метеорологія»: лексикографічний аспект. *Записки з українського мовознавства*. Одеса : ПолиПринт, 2019 б. Т. 1. С. 44–51.

34. Кулібаба М. О. Метеодискурс у структурі прогностичного дискурсу. *Одеська лінгвістична школа: кола інтерпретацій* : колект. монографія. Одеса : ПолиПринт, 2020. С. 434–440.

35. Кулібаба М. О. Метеорологічний дискурс у контексті глобалізації та його різновиди. *Сучасний вимір філологічних наук* : збірник тез. Львів : ГО «Наукова філологічна організація «ЛОГОС», 2020. С. 81–85.

36. Лабінська Г. Топоніміка : навч. посіб. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 274 с.

37. Левко О. В., Докучаева К. М. Лексико-семантичне поле «Природні явища» в давньогрецькій мові. *Studia linguistica*. 2014. Вип. 8. С. 199–203.

38. Львова Н. Л., Дегтяренко А. Є. Іллокутивний характер лексичних стилістичних засобів у дискурсі прогнозів погоди. *Нова філологія*. 2012. Вип. 54. С. 176–179.

39. Малюга А. Ф. Найменування явищ природи у зіставному аспекті : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Донецьк, 2010. 21 с.

40. Мизин Т. О. Вербалізація концепту weather / погода в англійській та українській мовних картинах світу. *Вісник Житомирського державного університету*. 2013. Вип. 68. Філологічні науки. С.115-118.

41. Мірошниченко І. Г. Стислий текст в українському масмедійному дискурсі : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Дніпро, 2020. 275 с.

42. Могила О. А. Метеорологічна лексика українських говорів (лексико-семантична, ареальна і генетична характеристика) : дис. . канд.

філол. наук : 10.02.02. Київ, 1984. 332 с.

43. Молочко А. В. Термінологія метеорології : проблеми і рішення. Київ : Видавництво «Літера ЛТД», 2014. 250 с.

44. Неклесова В. Ю. Когнітивна природа власних назв на позначення часу : дис. канд. філол. наук : 10.02.15. Одеса, 2010. 231 с.

45. Потіпак Ю. А. Семантичні особливості паремій на позначення метеорологічних явищ (на матеріалі новогрецької, української та румейської мов). *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2015. Вип. 38. С. 278–281.

46. Рак Т. В. Метеорологічна лексика в контексті української мови. Львів : Літопис, 2016. 260 с.

47. Романченко А. П. Прагмалінгвістичні параметри функціонально-семантичного поля компаративності в сучасній українській літературній мові : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Одеса, 2009. 224 с.

48. Романченко А. П. Тропеїчна система метеорологічного дискурсу Наталки Діденко. *Граматичні читання – XI* : матеріали Міжнародної науково-теоретичної конференції 13–14 травня 2021. Вінниця : Твори, 2021. С. 209–213.

49. Романченко А. П., Бугаєнко Л. П. Лексико-стилістичні параметри прогнозу погоди елітарної мовної особистості синоптика. *Одеська лінгвістична школа: траєкторія досліджень* : колект. монографія. Одеса : ПолиПринт, 2021. С. 16–25.

50. Романченко А. П., Кулібаба М. О. Геортоніми у складі українського метеорологічного дискурсу. *Філологічні науки на перехресті культур і цивілізацій: актуальні питання*. Київ : Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 2020. С. 24–27.

51. Самохіна В. О., Ластовка К. І. Гумор у політиці. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2010. № 897. С. 157–159.

52. Скубашевська О. С., Коломієць О. М. Лексичні особливості

газетних синоптичних текстів (на матеріалі англійської, польської та української мов). *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 9. Сучасні тенденції розвитку мов.* 2013. Вип. 13. С. 171–175.

53. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970–1980.

54. Степаненко В. І. Погода як концепт в українській мові. Київ : Видавництво «Наукова думка», 2017. 240 с.

55. Строченко Л. В. Лексико-семантичне поле «коштовне каміння» в англійській мові та мовленні (лінгвокогнітивне дослідження на матеріалі словників і текстів) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Одеса, 2008. 19 с.

56. Супрун В. П. Метеорологічна термінологія : структура та розвиток. Київ: Видавництво «Наукова думка», 2013. 295 с.

57. Супіха Т. А. Формування метеорологічної лексики в українській мові. Львів : Видавництво «Світ». 2015. 230 с.

58. Тарасова Н. В. Концепт погода в українській мові : семантичний і культурний аспекти. Київ : Видавництво «Наукова думка», 2019. 250 с.

59. Тімкова Т. М. Тематична класифікація найменувань атмосферних явищ турецької мови. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія.* 2019. № 43. Т. 3. С. 83–87.

60. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови : монографія. Хмельницький : Авіст, 2008. 548 с.

61. Тюленева В. О., Козій І. С. Основи метеорології і кліматології : навч. посіб. Суми : Університетська книга, 2014. 210 с.

62. Щербань В. М. Термінологія у метеорології та її особливості. Харків : ХНУ, 2017. 300 с.

63. Янченко І. В. Мова метеорології : терміни та їх вживання. Харків : ХНУ, 2018. 310 с.

64. Anders W. Bez ostatniego rozdziału. Wspomnienia z lat 1939–1946, Warszawa. 2007.

65. Bartmiński J. O profilowaniu pojęć w słowniku etnolingwistycznym [w:] idem (red.), *Profilowanie pojęć. Wybór prac*, Lublin, 1993. S. 7–17.
66. Bartol-Jarosińska D. Semantyka żywiołów w „Sonetach krymskich” i ich przekładzie na francuski, w: *Mickiewicz i kresy*, red. Z. Kurzowa i Z. Cygal-Krupowa, Kraków, 1999. S. 187–190.
67. Bernacki M.: *Słownik gatunków literackich*. Bielsko-Biała. 2000.
68. Buck C. D. *A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages. A Contribution to the History of Ideas*, Chicago–London. 1949.
69. Budrewicz T. *Kraszewski – przy biurku i wśród ludzi*. Kraków. 2004.
70. Burkot S. *Spory o powieść w polskiej krytyce literackiej XIX wieku*. Wrocław/Warszawa/Kraków. 1968.
71. Bursztyńska H. *Kraszewski, Orzeszkowa, Sienkiewicz. Studia i szkice*. Kraków. 1998.
72. Buttler D. *Koncepcja pola znaczeniowego*. *Przegląd Humanistyczny*, nr 2, 1967. S. 41–59.
73. Chrapowicki J. A. *Diariusz*, oprac. i wstęp T. Wasilewski, t. 1–2, Warszawa. 1978.
74. Czapiewski E. *Józef Ignacy Kraszewski a Niemcy. Publicystyka pisarza w obronie polskiego stanu posiadania pod panowaniem pruskim i niemieckim*. Wrocław. 1994.
75. Danek W. *Józef Ignacy Kraszewski. Pamiętniki*. Wrocław. 2005.
76. Danek W. *Józef Ignacy Kraszewski*. Warszawa. 1965.
77. Danek W. *O małżeństwie powieści z historią*. W: *Wincenty Danek: Pisarz wciąż żywy. Studia o życiu i twórczości J. I. Kraszewskiego*. radioWarszawa. 1969, S. 167–198.
78. Danek W. *Pisarz wciąż żywy. Studia o życiu i twórczości J. I. Kraszewskiego*. Warszawa. 1969.
79. Danek W. *Powieści historyczne J. I. Kraszewskiego*. Warszawa. 1966.
80. Eggert H. *Der historische Roman des 19. Jahrhunderts*. W: *Helmut*

Koopmann: Handbuch des deutschen Romans. Düsseldorf. 1983, S. 342–355.

81. Gallmeister P. Der historische Roman. W: Otto Knörich (Hg.): Formen der Literatur in Einzeldarstellungen. Stuttgart. 1991, S. 160–170.

82. Gazda G. Tynecka-Makowska S. (red). Słownik rodzajów i gatunków literackich. Kraków. 2006.

83. Jarowiecki J. O powieści historycznej Józefa Ignacego Kraszewskiego. Kraków. 1991.

84. Karłowicz J., Kryński A., Niedźwiedzki W., Słownik języka polskiego, Warszawa (Słownik warszawski). 1900–1927.

85. Kolbuszewska E., Romantyczne przeżywanie przyrody: znaczenia, wartości i style zachowań, Agencja Wydawnicza a Linea, Wrocław. 2007. 1.

86. Kosmanowa B. Kraszewski mniej znany. Studia i szkice. Bydgoszcz. 1998.

87. Kraszewski J. I., *Krzyżacy 1410*, Katowice 1983.

88. Kupiszewski W. Mickiewiczowskie chmury i obłoki, *Slavia Occidentalis*, Poznań, 1983. S. 33–44.

89. Kupiszewski W. Polskie słownictwo z zakresu astronomii i miar czasu, Warszawa. 1974.

90. Kupiszewski W. Słownictwo meteorologiczne i astronomiczne w utworach Marii Rodziewiczówny, *Prace Filologiczne*, Warszawa. 2007.

91. Kupiszewski W. Słownictwo meteorologiczne w gwarach i historii języka polskiego, Wrocław–Warszawa–Kraków. 1969. S. 89–90

92. Kupiszewski W. Słownictwo meteorologiczne w XVII-wiecznym zabytku, *Slavia Occidentalis*, 1983. S. 53–63.

93. Kupiszewski W. Ze słownictwa ludowego w zakresie astronomii, I Ludowe nazwy gwiazdozbiorów, *Poradnik Językowy*, 1958. S. 234–246.

94. Kupiszewski W. Ze słownictwa ludowego w zakresie astronomii, II Ludowe nazwy gwiazd. *Poradnik Językowy*, 1959. S. 290–303.

95. Kupiszewski W., Węgiełek-Januszewska Z. Słownictwo Warmii i Mazur: astronomia ludowa, miary czasu i meteorologia, Wrocław. 1959.

96. Literatura i przyroda: antologia ekologiczna, [wstęp:] J. Kolbuszewski, Książnica, Katowice. 2000. 2.
97. Literatura polska. Przewodnik encyklopedyczny, t. 1–2, Warszawa. 1984. 3.
98. Łoś J. Pamiętniki towarzysza chorągwi pancерnej, oprac. R. Śreniawa-Szypkowski, Warszawa.
99. Łuczkiwicz H, 1890: Dwie Księgi Hipokratesa. Nakład Gebethnera i Wolffa, Warszawa.
100. Marciniak K., Nowosad R., Przybylak K., Syta K. Diariusz Jana Antoniego Chrapowickiego jako źródło do badań klimatu Rzeczypospolitej w drugiej połowie XVII wieku, «Klio» 9, 2007. S. 21–60.
101. Maskiewicz S. [w:] W. Czapliński (red., słowo wstępne), Pamiętniki Samuela i Bogusława Maskiewiczów (wiek XVII), oprac., wstęp, przypisy A. Sajkowski, Wrocław. 1961.
102. Mickiewicz A. Ballady i romanse, Warszawa. 1953.
103. Mickiewicz A. Sonety krymskie, Warszawa. 1948.
104. Mikołajczuk A. Pole semantyczne gniewu w polszczyźnie, [w:] *Semantyczna struktura słownictwa i wypowiedzi*, pod red. R. Grzegorzycowej i Z. Zaron, Warszawa, 1997. S. 34–51.
105. Niedźwiedź T. (red.), Słownik meteorologiczny. Polskie Towarzystwo Geofizyczne. IMGW, Warszawa. 2003:
106. Niezabytowski K. J. A. Pamiętniki moje. Warszawa (period rewolucyjny), wstęp i oprac. J. A. Jucewicz, Warszawa. 1991.
107. Nosowska D. Słownik motywów literackich, Wydawnictwo Szkolne PWN, 2013. 4.
108. Olszewska J. M. Słownictwo Pism Stefana Żeromskiego. W kręgu meteorologii i astronomii, t. 10, Kraków. 2007.
109. Pisarek W. Pojęcie pola i jego użyteczność w badaniach stylistycznych. *Pamiętnik Literacki*, z. 1–2, 1967, S. 493–516.
110. Pośpiech J. Posłowie. W: Józef Ignacy Kraszewski: Krzyżacy 1410.

Katowice. 1983, S. 266–272.

111. Przybylski R. Ogrody romantyków, Wydawnictwo Literackie, Kraków. 1978. 5.

112. Sienkiewicz H. Krzyżacy, t. 1-2, Poznań 1953. Cyt.: Sienkiewicz, Krzyżacy, t. 1 – 2, 1953.

113. Sienkiewicz H. O powieści historycznej. W: Janina Kulczycka-Saloni (red): Henryk Sienkiewicz. Warszawa. 1966, S. 96–115.

114. Sienkiewicz H. W sprawie rocznicy grunwaldzkiej. W: Janina Kulczycka-Saloni (red.): Henryk Sienkiewicz. Warszawa. 1966, S. 120–123.

115. Skubalanka T. Historyczna stylistyka języka polskiego, Wrocław. 1984.

116. Skwarczyńska S. Mickiewicza Historia Przeszłości i jej realizacje literackie. Łódź. 1964.

117. Słownik języka polskiego, red. W. Doroszewski, t. 1–11, Warszawa 1958–1969.

118. Sokólska U. Język opisów natury w „Balladach i romansach” Adama Mickiewicza. *Białostockie Archiwum Językowe*, red. B. Nowowiejski, Białystok, 2006, S. 111–124.

119. Sokólska U. Leksykalno-stylistyczne cechy prozy Melchiora Wańkowicza (na materiale reportaży z lat 1961–1974), 2005, Białystok.

120. Sowa J. J. Dyscyplina i sądownictwo wojskowe w Koronie w dobie wojen tureckich w drugiej połowie XVII wieku, Warszawa. 2020.

121. Spiero H. Geschichte des deutschen Romans. Berlin. 1950.

122. Sprengel P. Geschichte der deutschsprachigen Literatur 1870-1900. Vor der Reichsgründung bis zur Jahrhundertwende. München. 1998.

123. Stankowska H. Początki powieści historycznej w Polsce. Opole. 1965.

124. Surynt I. Postęp, kultura i kolonializm. Polska a niemiecki projekt europejskiego Wschodu w dyskursach publicznych XIX wieku. Wrocław. 2006.

125. Szewczyk W. Literatura niemiecka w XX wieku. Katowice. 1964.

126. Sztachelska J. Sienkiewiczowskie czytanie biblii. W: Tadeusz

Bubnicki/Jezry Axer (red.): Po co Sienkiewicz? Sienkiewicz a tożsamość narodowa: Z kim i przeciw komu? Warszawa/Kiejdany/Łuck/Zbaraż/Beresteczko. Warszawa. 2007.

127. Szulc M. (red.): Popularna encyklopedia powszechna, tom I-XXI. Kraków. 1994–1998.

128. Szyrocki M. Der bürgerliche Realismus. W: Anna Stroka/Marian Szyrocki: Das deutsche Drama des 19. Jahrhunderts. Warszawa/Wrocław. 1983, S. 250–274.

129. Tumler M., Arnold U. Der Deutsche Orden. Von seinem Ursprung bis zur Gegenwart. Bonn. 1974.

130. Tyszkiewicz J., Móravski K. *Krzyżacy*. Warszawa. 1973.

131. Uniwersalny słownik języka polskiego, red. S. Dubisz, Warszawa. 2003, t. 1–6.

132. Vaan de M. Etymological Dictionary of Latin and the Other Italic Languages, Leiden – Boston. 2008.

133. Wichert E. A. Heinrich von Plauen. Ein historischer Roman aus dem Deutschen.

134. Wiese B. von: Geschichte und Drama. W: Elfriede Neubuhr: Geschichtsdrama. Darmstadt. 1980, S. 381–403.

135. Wiese B. *Novelle*. Stuttgart. 1978.

136. Witkowska A. Mickiewicz. Słowo i czyn, Warszawa. 1986.

137. Wojciechowski J. Powieść historyczna w świadomości potocznej. Zarys problematyki. Kraków. 1989.

138. Woś A. Meteorologia dla geografów. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa. 2000:

139. Woźniakiewicz-Dziadosz M. Kraszewskiego wizje przeszłości i przyszłości. Lublin. 1997.

140. Wróblewski P. Struktura, typologia i frekwencja polskich metafor, Białystok. 1998.

141. Wrona M., Szafranek K., 2017: Przykłady wykorzystania numerycznej prognozy pogody w procesie wspomagania podejmowania decyzji, [w:] Knosala R. (red.), *Innowacje w zarządzaniu i inżynierii produkcji*, 2 (8), [dostęp: 26.01.2023].

142. Wrzosek S. Klio, siostra Kaliope i Polihymnii. Granice historii i literatury w twórczości J. I. Kraszewskiego i w wypowiedziach na ten temat. W: Barbara Czwońóg-Jadczak (red.): *Obrazy kultury polskiej w twórczości Józefa Ignacego Kraszewskiego*. Lublin. 2004, S. 93–104.

143. *Współczesny słownik języka polskiego*, [pod red.:] Bogusława Dunaja, Langenscheidt, Warszawa.

144. Wyka K. *Kształtowanie burzy*, [w:] „Pan Tadeusz”. *Studia o tekście*, t. II, Warszawa, 1963, S. 17–47.

145. Zdanowicz A. (red.), *Słownik języka polskiego*, Wilno. (Słownik wileński). 1861.